

วิเคราะห์การพัฒนา อุตสาหกรรมของไทย ในฐานะประเทศ ทุนนิยมบริวาร

วรวีทย์ เจริญเลิศ*

*อาจารย์ สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

บทความนี้ มีวัตถุประสงค์ที่จะวิเคราะห์ทางผ่าน 3 ขั้นตอนของการสะสมทุนในระบบเศรษฐกิจไทย คือ จากการสะสมทุนแบบทดแทนการนำเข้า → การสนับสนุนการส่งออก → การสะสมทุนทดแทนเพื่อการส่งออก (หรือ import substitution → export promotion → export substitution) วิเคราะห์ถึงปัจจัยผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกลยุทธ์การพัฒนาอุตสาหกรรมแบบหนึ่งไปยังอีกแบบหนึ่ง ความขัดแย้งที่จะติดตามมาจากการใช้กลยุทธ์การพัฒนาอุตสาหกรรมตามแนวใหม่และผลได้ผลเสียของการผนวกประเทศไทยเข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจโลก เนื่องจากประเทศไทยอยู่ในยุคหัวเลี้ยวหัวต่อ กำลังมีการดำเนินมาตรการต่าง ๆ ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจ ฉบับที่ 5 เพื่อปฏิรูปโครงสร้างทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะภาคอุตสาหกรรมให้รองรับกับการสะสมทุนแนวใหม่ หรือที่เราเรียกว่าการสะสมทุนทดแทนเพื่อส่งออก (export substitution) เช่น มีความพยายามที่จะกระจายการลงทุนและการปกครองจากส่วนกลางสู่ท้องถิ่น (decentralization) การดึงเอกชนเข้ามาร่วมลงทุนและดำเนินงาน ในกิจการรัฐวิสาหกิจบางแห่ง (privatisation) และการรื้อฟื้น "ตลาดเสรี" ซึ่งมีบทบาทลดลงสืบเนื่องมาจากนโยบายของรัฐบาลในการ "อนุรักษ์" อุตสาหกรรมเกิดใหม่ การใช้พลวัตการสะสมทุนแบบทดแทนการนำเข้า (import substitution) ได้มาถึงจุดอิ่มตัว และการถกเถียงกันระหว่างนักเทคโนโลยีแคเรต ผู้กุมโครงการ "ความทันสมัย" กับข้าราชการ ปีก "อนุรักษ์นิยม" ก็สอดคล้องวิกฤตการณ์ของการสะสมทุนตามแนวนี้

การพัฒนาอุตสาหกรรมของไทยก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง

หลังการเปิดให้มีการค้าเสรีขึ้นในปี 2498 ประเทศไทยก็เข้าสู่ระบบการแบ่งงานทำระหว่างประเทศแบบอาณานิคม คือ การอุตสาหกรรมถูกประเทศในกลุ่มยุโรปผูกขาดขณะที่ประเทศไทยผลิตสินค้าขั้นปฐม เช่น ข้าว ฝ้าย ยาง กล้วย ไม้ จากการผลิต ข้าวและฝ้าย ส่วนใหญ่ก็ถูกนำไปใช้ซื้อสินค้าอุตสาหกรรมแบบสำเร็จรูปประเภทฟุ่มเฟือยจากต่างประเทศ เพื่อสนองการบริโภคของคนกลุ่มน้อยในสังคม และการใช้พลวัตแบบเปิดประเทศออกเช่นนี้ ในที่สุดแล้วก็เป็นการนำเอากิจกรรมการผลิตภายในไปขึ้นต่อสถานการณ์ภายนอกที่ผันแปรตลอดเวลา

แม้ว่า การผลิตเพื่อการส่งออกจะเป็นตัวกระจายความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบสินค้า และปูทางให้กับการพัฒนาของความสัมพันธ์แบบแรงงานรับจ้าง (wage relation) แต่ความสัมพันธ์แบบแรงงานรับจ้างก็ไม่ได้ถูกพัฒนาดังที่สื่อนื่องจากลักษณะอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นนั้น มีวงจำกัดมาก และเป็นกิจกรรมการผลิตที่เกี่ยวข้องกับการทำเหมืองแร่เป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากอุตสาหกรรมเหมืองแร่ต้องผูกพันกับการเคลื่อนไหวของราคาแร่ในตลาดโลกเป็นอย่างมาก การจ้างงานในอุตสาหกรรมประเภทนี้จึงมีความไม่แน่นอน ประกอบกับว่าอุตสาหกรรมการทำเหมืองต้องใช้เทคนิคการผลิตที่มีลักษณะสากล มีการลงทุนประเภททุนคงที่ (fixed capital) สูง และมีแนวโน้มที่จะนำเอาเครื่องจักรทันสมัย และเทคนิคการผลิตที่ทันสมัยมาใช้ในการผลิตอย่างรวดเร็ว ด้วยเหตุนี้ อุตสาห-

กรรมเหมืองแร่จึงไม่ก่อให้เกิดการจ้างงานอย่างคั่งเนื่องและกว้างขวาง จึงไม่ได้ส่งเสริมกระบวนการแยกขบวนการออกจากที่คั่งคั่งเช่นกรณีของยุโรปตะวันตก ไม่ได้ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบ "ก่อนหน้าทุนนิยม" ที่ครอบงำอยู่นายทุนไทยที่ทำเหมืองจะเลือกการอยู่ร่วมกันกับผู้ปกครองเก่า บนการแบ่งปันผลประโยชน์ร่วมกัน จึงจะเห็นว่า มีนายทุนที่ทำเหมืองที่ได้รับมอบหมายให้เป็นเจ้าเมืองด้วย โดยทำหน้าที่ควบคุมการค้าขาย เก็บภาษีและปกครองด้วย¹ กล่าวได้ว่า อุตสาหกรรมการทำเหมืองแร่ในประเทศไทยเปรียบเสมือน enclave ซึ่งเขตเช่นนี้เป็นเขต "โดดๆ" ไม่ได้ส่งผลสนับสนุนการพัฒนาอุตสาหกรรมแบบคั่งเนื่อง และเพิ่มการจ้างงานภายในประเทศขณะที่ประชากรเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

ความสัมพันธ์แบบแรงงานรับจ้างได้ถูกพัฒนาในขอบเขตที่สำคัญขึ้นเมื่อมีการยกเลิกแรงงานเกณฑ์ในราว ปี 2442 และมีการเก็บภาษีแทนแรงงานเกณฑ์ คนจีนก็ได้รับอนุญาตให้ไปทำงานรับจ้างกับบริษัทห้างร้าน หรือโรงงาน ของชาวต่างประเทศได้² แต่ก็ต้องเสียภาษีเรียกว่าเงินบิให้รัฐบาลภาษีได้กลายเป็นเครื่องมือในการผลักดันให้เกิดแรงงานรับจ้าง ในขั้นแรก ค่าจ้างของกรรมกรจะถูกใช้จ่ายไปกับการเสียภาษีให้รัฐ ฉะนั้นการผลิตทดแทนชิ้นใหม่ของพลังแรงงาน จึงต้องอาศัยภาคเกษตรแบบดั้งเดิมเป็นหลักในการผลิตปัจจัยยังชีพ ต่อมา ค่าจ้างส่วนหนึ่งจะถูกใช้เพื่อการเสียภาษี และอีกส่วนหนึ่ง เพื่อการผลิตทดแทนชิ้นใหม่ของพลังแรงงาน และเมื่อถึงจุดนี้ก็แสดงว่าพลังแรงงานได้กลายเป็นสินค้าชนิดหนึ่ง ซึ่งก็หมาย

ความว่า การผลิตแบบสินค้าและระบบเศรษฐกิจแบบเงินตราจะขยายไปในส่วนต่าง ๆ ของประเทศ

แต่การขยายตัวของความสัมพันธ์แบบแรงงานรับจ้างก็ต้องชงักงั้น เนื่องจากนโยบายการค้าเสรีของรัฐบาลแบบขาคามาตรการที่รัดกุม ส่งเสริมให้มีการส่งสินค้าต่างประเทศเข้าอย่างขนานใหญ่ ซึ่งบังคับให้อุตสาหกรรมภายในประเทศต้องหันมาผลิตตามบรรทัดฐานการผลิตสากล (international norm of production) ต้องแข่งขันกับสินค้าต่างประเทศทั้งในด้านราคาและคุณภาพ เนื่องจากประเทศประเทศตะวันตก มีเทคนิคการผลิตที่ก้าวหน้า และพลังการผลิตที่เหนือกว่า จึงสามารถตีตลาดภายในประเทศและทำให้อุตสาหกรรมพื้นบ้านล้มละลาย นอกจากนี้ ระบบการค้าเสรีในยุคนั้นก็ได้นำประเทศไทยไปพึ่งพากับระบบเศรษฐกิจโลก เมื่อเกิดเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก ปี 2473 ที่มาแต่ในตลาดโลกตกลง ราคาข้าวและดีบุกก็ตกตามลงมา ทำให้รายได้เข้าประเทศลดลง และส่งผลให้ปริมาณซื้อสินค้าพื้นบ้านตกลงมาด้วย เมื่อรายได้เข้าประเทศลดลงแต่รายจ่ายของรัฐบาลกลับไม่ลดตามลงมา จึงก่อปัญหางบประมาณขาดดุล ซึ่งรัฐบาลในสมัยนั้นก็มิมีนโยบายแก้ไขปัญหานี้ โดยการปลดข้าราชการส่วนหนึ่งออก โดยเฉพาะข้าราชการที่มีพื้นฐานทางครอบครัวมาจากชาวนาและพ่อค้า³ ปัญหาการต้องถูกปลดออกจากราชการ ในภาวะที่เศรษฐกิจกำลังระส่ำระสาย ประกอบกับความเหลื่อมล้ำในสังคมได้ผลักดันให้ข้าราชการส่วนหนึ่งรวมตัวกันเข้าเป็น “คณะราษฎร” และในที่สุด ก็นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงการปกครองครั้งสำคัญในปี 2475

ประเทศไทยในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง

สงครามได้ทำลายเครื่องมือการผลิตลงอย่างกว้างขวาง จุดเศรษฐกิจโลกให้หลุดพ้นจากสภาวะถดถอยโดยกระตุ้นให้เกิดการลงทุนใหม่ ๆ และขยายการจ้างงาน พร้อมกันนั้น สหรัฐฯ ก็ได้เข้ามาสวมบทบาทมหาอำนาจแทนอังกฤษ เมื่อเศรษฐกิจโลกเริ่มฟื้นตัว การส่งออกสินค้าขึ้นปรุ้มของไทยก็กระเตื้องขึ้น การหารายได้ของรัฐบาลไทยขณะนั้นใช้วิธีการเก็บภาษีส่งออกอย่างแอบแฝงโดยอาศัยระบบอัตราการค้าการแลกเปลี่ยนหลายอัตราคือรัฐบาลจะบังคับให้พ่อค้าขายเงินตราต่างประเทศให้กับรัฐบาลในอัตรากาทางการ คือ ปอนด์ละ 40 บาท และพ่อค้าก็ต้องซื้อเงินตราต่างประเทศจากรัฐบาลในอัตรากาการค้า หรือปอนด์ละ 60 บาท “รัฐบาลจึงมีกำไรโดยรับซื้อเงินตราทางการ (ต่ำ) และขายในอัตรากาการค้าที่ตกลง (สูง)”⁴

การกำหนดอัตรากาการค้าเปลี่ยนแปลงเงินตราต่างประเทศอัตรากาการค้ากว่าอัตราที่ควรจะเป็นในท้องตลาด แสดงว่าเงินบาทมีค่าสูงเกินความเป็นจริง (Overvaluation) เป็นมาตรการหนึ่งที่จะช่วยลดอัตราเงินเฟ้อภายในประเทศอันสืบเนื่องมาจากการใช้จ่ายอย่างขนานใหญ่ของทหารญี่ปุ่นในประเทศไทยช่วงสงครามเปิดโอกาสให้รัฐบาลสามารถซื้อสินค้าสำเร็จรูปต่างประเทศในราคาที่ถูกลง ดังจะเห็นได้ว่า จากจำนวนสินค้าส่งเข้าทั้งหมดในปี 2481 นั้น ร้อยละ 72 เป็นสินค้าอุปโภคและบริโภค ในปี 2495 สัดส่วนนี้ลดลงมาเหลือ ร้อยละ 69 หรือลดลงเพียง ร้อยละ 4 เท่านั้นในระยะสิบกว่าปีที่ผ่านมา นอกจากนี้ สินค้านำเข้าส่วนใหญ่ก็เป็นสินค้าฟุ่มเฟือยเพื่อสนองความต้องการ

คนส่วนน้อยในสังคม แต่การที่เงินไทยมีค่าสูงกว่าความเป็นจริงนั้นกลับมีผลเสียต่อการส่งออก เพราะทำให้สินค้าไทยมีราคาสูงขึ้น และไม่ส่งเสริมการแข่งขันกับสินค้าต่างประเทศ นอกจากนี้ ก็เป็นแรงจูงใจให้มีการนำเข้ามากขึ้นด้วย ก่อให้เกิดปัญหาการขาดดุลการค้า ซึ่งทวีความรุนแรงขึ้นตั้งแต่ปี 2495 เป็นต้นมา ก็จะเห็นได้ว่า การส่งออกเพิ่มขึ้นจาก 3,472.6 ล้านบาทในปี 2493 เป็น 8,614.3 ล้านบาทในปี 2503 ในขณะที่การนำเข้าเพิ่มขึ้นจาก 2,625.0 ล้านบาทในปี 2493 เป็น 9,622.0 ล้านบาทในปี 2503 หรือเพิ่มขึ้น 367%⁵ การดำเนินนโยบายการเงินในสมัยนั้น จึงไม่ส่งเสริมการพัฒนาอุตสาหกรรมภายในประเทศขึ้นอย่างจริงจัง

ในปี 2498 รัฐบาลเริ่มให้ความสนใจกับการแก้ปัญหาการขาดดุลการค้า โดยการส่งเสริมการปลูกพืชทางเศรษฐกิจ เช่น มันสำปะหลัง อ้อย ยางพารา ปอ ฯลฯ ขณะเดียวกัน รัฐบาลก็ดำเนินการปฏิรูประบบการเงิน ยกเลิกระบบอัตราแลกเปลี่ยนหลายอัตรา (multiple exchange system) ลดค่าเงินบาท (devaluation) เพื่อส่งเสริมการส่งออก และหันมาใช้นโยบายการคลัง เช่น การเก็บภาษีสินค้าเข้า-ออกมากขึ้น การเก็บพรีเอมิอัมข้าว ซึ่งมีผลให้เกิดการกระจายการผลิตไปยังพืชเศรษฐกิจอื่น ๆ (crop diversification) โดยเฉพาะพืชไร่ที่ทำรายได้ดีในตลาดโลก ทั้งนี้ ถ้าพิจารณาโครงสร้างการส่งออกของประเทศไทย จะเห็นว่า ในปี 2495-96 ร้อยละ 85 ของสินค้าส่งออกทั้งหมดเป็นสินค้าประเภทกึ่งเค็ม เช่น ข้าว ยางพารา และคึบูก ในปี 2503-04 สัดส่วนการส่งออกของสินค้า

เหล่านี้เกิดลดลงเหลือร้อยละ 64 ขณะที่การส่งออกของ ปอ ข้าวโพค และมันสำปะหลัง เพิ่มขึ้นประมาณ 20 โดยเฉลี่ย⁶

การกระจายการผลิตเพื่อการส่งออก (export diversification) ซึ่งมีแรงผลักดันมาจากภายนอกได้ก่อการขยายตัวของความสัมพันธ์แบบการผลิตสินค้า (commodity relation) หรือการผลิตเพื่อขาย ซึ่งเป็นพัฒนาการขั้นแรกของระบบทุนนิยมในประเทศไทย "การผลิตทดแทนชั้นใหม่ของกำลังแรงงาน" (Reproduction of labour force) ซึ่งแต่ก่อนเป็นกิจกรรมที่กระทำกันภายในครัวเรือนในระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ ก็ต้องเปลี่ยนมาขึ้นต่อตลาด ชาวนาซึ่งแต่ก่อนผลิตเพื่อใช้กินเองก็เปลี่ยนวัตถุประสงค์การผลิตเป็นการขายเป็นหลัก แนวโน้มนี้จะเห็นได้ชัดในกรณีของชานนาในจังหวัดภาคกลาง เงินที่ชานนาได้มาจากการขายผลผลิตก็จะถูกใช้ซื้อปัจจัยการผลิตและสินค้าอุปโภคบริโภค นี่เป็นสิ่งที่ทำให้ต้นทุนการผลิตทดแทนชั้นใหม่ของกำลังแรงงานสูงขึ้น เป็นกระบวนการหนึ่งของความยากจนในชนบท ซึ่งความยากจนนี้เองที่จะเป็นกัวยแยกชานนาออกจากที่ดิน ก่อให้เกิดการอพยพแรงงานเกษตรเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรม ในสภาพของความยากจน "กลยุทธ์ในการอยู่รอด"⁷ ของชานนาก็คือ การส่งสมาชิกของครอบครัวเข้ามาทำงานในเมืองในโรงงาน ชานนาซึ่งมีฐานะกึ่งชานนา-กึ่งกรรมกรเหล่านี้ จะประกอบเป็นแรงงานเสรี มีความพร้อมที่จะขายกำลังแรงงานเพื่อแลกกับค่าจ้าง นอกจากนั้นแล้ว การกระจายการผลิตเพื่อการส่งออกจะทำให้ประชาชนมีรายได้เพิ่มขึ้นในระดับหนึ่ง เป็นการสร้างตลาดภายในเพื่อรองรับ

กับกลยุทธ์การสะสมทุนแบบทดแทนการนำเข้าที่
ศึกษามา

กลยุทธ์การสะสมทุนแบบทดแทน การนำเข้า 2503-2524

เมื่อพลังการผลิตในประเทศ “ศูนย์กลาง”
พัฒนาก้าวหน้าไปในระดับหนึ่ง ก็ได้มีการสถา-
ปนาเศรษฐกิจโลกขึ้นอย่างเป็นระบบ สอดคล้อง
กับทุนนิยมในชั้นคอนจักวรวรคินิยม เศรษฐกิจ
โลกนั้น จะประกอบด้วยประชาชาติจะมีรัฐ รัฐ
-ประชาชาติ (State-nation) ที่พัฒนาแล้วประก
อกรวมกันเข้าตามลำดับขั้น (ซึ่งลำดับนี้เปลี่ยนแปลง
ได้) ส่วนหนึ่งเป็นรัฐ “ศูนย์กลาง” และอีก
ส่วนหนึ่งเป็นรัฐ “ส่วนรอบข้าง” หรือรัฐบริวาร
อันได้แก่ประเทศ “ด้อยพัฒนา” ทั้งหมด แม้ว่า
การครอบงำจะปรากฏอยู่ในความสัมพันธ์ระหว่าง
ประเทศที่พัฒนาแล้วด้วยกัน แต่การครอบงำระ
แสหลักคือ การครอบงำของประเทศ “ศูนย์กลาง”
คือ “บริวาร” ซึ่งกระทำผ่านศูนย์กลางหรือระบบ
เศรษฐกิจโลก⁸ ด้วยเหตุนี้ ชนชั้นของรัฐในประเทศด้อยพัฒนาจึงไม่ได้ถูกกำหนดจาก “ทุน” โดย
ตรง แต่จากระบบเศรษฐกิจโลกที่ถูกสถาปนาขึ้น
รัฐในประเทศ “ทุนนิยมด้อยพัฒนา” จึงเป็นทั้ง
ผู้ค้าประกัน และผู้ผลิตความสัมพันธ์ทางการ
ผลิตแบบทุนนิยม⁹

เนื่องจากการครอบงำของ “รัฐ” ในประเทศ
“ทุนนิยมที่พัฒนาแล้ว” คือ “รัฐ” ในประเทศ
“ทุนนิยมด้อยพัฒนา” ไม่ได้กระทำโดยตรงแต่ผ่าน
ระบบเศรษฐกิจโลก และเมื่อคำนึงถึงความเป็น
อิสระชั่วคราวของรัฐปกครอง (Political regime)

ของรัฐ (State)* จึงทำให้เข้าใจว่าทำไมการดำเนิน
นโยบายเศรษฐกิจของรัฐบาลในประเทศ “ทุนนิยม
ด้อยพัฒนา” แม้จะต้องขึ้นต่อระบบการแบ่งงาน
ทำระหว่างประเทศแต่ก็สามารถคัดแปลงระบบการ
แบ่งงานทำนั้นเพื่อผลประโยชน์ของประเทศตนได้
ระดับหนึ่ง จึงกล่าวได้ว่า ในกรณีของไทย การ
ดำเนินกลยุทธ์การพัฒนาอุตสาหกรรมแบบทด
แทนการนำเข้า (import substitution) ซึ่งสอด
คล้องกับวิกฤตการณ์ของระบบ Fordism** ใน
ประเทศ “ศูนย์กลาง” แต่ก็เป็นกลยุทธ์ของรัฐบาล
ไทยที่จะเอาประโยชน์จากระบบการแบ่งงานทำ
ระหว่างประเทศด้วย ดังนั้นตั้งแต่ปี 2503 เป็นต้น
มารัฐบาลจึงเริ่มมีบทบาทในเชิงเศรษฐกิจอย่าง
แข็งขันมีการออก พ.ร.บ ส่งเสริมอุตสาหกรรม
เพื่อคุ้มครองการลงทุนของต่างชาติ และการวาง
แผนเศรษฐกิจ เพื่อกำหนดทิศทาง การพัฒนา
อุตสาหกรรมภายในประเทศ ขยายการจ้างงาน
และการกระจายความสัมพันธ์แบบแรงงานรับจ้าง
โดยต่างจากประเทศ “ทุนนิยมที่พัฒนาแล้ว” ซึ่ง
รัฐบาลจะมีบทบาทในการปรับ (regulate) ค่า
จ้างให้สอดคล้องกับผลิตภาพแรงงาน ประเทศ

*โปรดอ่านความแตกต่างระหว่างความหมายของ “รัฐ
ปกครอง” กับ “รัฐ” ในบทความ “วิพากษ์ทฤษฎี
เกี่ยวกับการพัฒนา” ของผู้เขียนประกอบด้วย - บก.

**วิกฤตการณ์ ซึ่งเกิดจากผลิตภาพแรงงานลดน้อยใน
ขณะที่ค่าจ้างสูงขึ้น ๆ การแข่งขันในประเทศทุนนิยม
“ศูนย์กลาง” เพื่อแสวงหาการผลิตใหม่ ๆ ก่อการ
เสื่อมมูลค่าของเครื่องจักรก่อนครบกำหนดอายุใช้งาน
เครื่องจักรที่ “ทันสมัย” เหล่านี้ได้ถูกเคลื่อนย้าย
(capital exportation) เข้ามาทำการผลิตในประเทศ
“ทุนนิยมด้อยพัฒนา”

“ทุนนิยมค้ำชูพัฒนา” เช่นประเทศไทย รัฐบาลจะมีบทบาทมากในช่วงการผลิต การก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานและซ่อมแซมอุตสาหกรรมขึ้นในประเทศจึงดำเนินการภายใต้รัฐบาลเผด็จการ

กระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมของไทย เริ่มต้นด้วยการผลิตสินค้าบริโภคที่ไม่คงคน เช่น เสื้อผ้า รองเท้า และผลิตภัณฑ์สิ่งทออื่น ๆ เพื่อทดแทนการนำเข้า การผลิตสินค้าบริโภคประเภทคงทนเป็นขั้นก่อนต่อไปของการทดแทนการนำเข้า แต่ก็เป็นการทดแทนสินค้าฟุ่มเฟือยที่เข่นำเข้านั้นเอง วิธีการสะสมทุนที่ครอบงำมีลักษณะสำคัญดังนี้ :-

- สาขาที่รัฐบาลและเอกชนเข้ามาลงทุนเพื่อผลิตสินค้าบริโภคทั่วไปของประชาชน เป็นสาขาแบบคงเดิมและซาคพลวัตร(dynamic)
- สาขาที่พลวัตร ผลิตสินค้าบริโภคประเภทถาวร (consumer durable goods) ซึ่งมีบรรษัทลงทุนระหว่างชาติครอบงำ
- สาขาประเภทหนัก เช่น การสาธารณูปโภค (ไฟฟ้า น้ำประปา) และการสาธารณูปการ (ถนน การขนส่ง และการสื่อสาร) ซึ่งส่วนใหญ่แล้วเป็นการทุนของรัฐบาล การลงทุนในอุตสาหกรรมสาขานี้ ต้องใช้เงินลงทุนโดยเฉพาะทุนคงที่ (fixed capital) สูง องค์ประกอบของทุนต่อแรงงาน (Organic composition of capital = constant capital ÷ variable capital) สูง การหมุนรอบ (rotation) ของทุนอยู่ในขั้นต่ำ อัตรากำไรต่ำและผลตอบแทนได้กลับคืนก็ในระยะยาว บรรษัทลงทุนระหว่างชาติจึงยังไม่สนใจที่จะลงทุนในสาขานี้

ในขณะที่รัฐจะเป็นผู้ลงทุนและสร้างการประหยัดทางเศรษฐกิจจากภายนอก (External economic) ให้กับบรรษัทลงทุนระหว่างชาติ

ในภาคอุตสาหกรรม 3 สาขานี้ สาขาที่ผลิตสินค้าบริโภคแบบถาวรจะมีบทบาทหลักในการสะสมทุน อุตสาหกรรมยานยนต์เป็นตัวอย่างของการผลิตทดแทนการนำเข้า

แต่ก่อนรถยนต์ที่ใช้อยู่ภายในประเทศเป็นการนำเข้าแบบสำเร็จรูป พอมาในปี 2504 เริ่มมีการประกอบรถยนต์เป็นครั้งแรกจากชิ้นส่วนประกอบครบชุด ซึ่งนำเข้ามาจากต่างประเทศ ในระยะ 10 ปีแรก มีโรงงานประกอบจดทะเบียนทั้งสิ้น 13 โรงงาน และได้เพิ่มเป็น 22 โรงงานในปี 2523 ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการลงทุนของต่างชาติล้วน ๆ เช่น ญี่ปุ่น อเมริกา และยุโรปตะวันตก บรรษัทลงทุนต่างชาติเหล่านี้เข้ามาลงทุนทำการผลิตเพื่อตลาดภายในเป็นสำคัญ โดยอาศัยค่าแรงถูกและการได้สิทธิประโยชน์จากนโยบายส่งเสริมการลงทุนของรัฐบาล เช่นการยกเว้นและลดหย่อนภาษีการค้าแก่ผู้ที่มาลงทุน ขึ้นกำแพงภาษีสูงกับสินค้าสำเร็จรูปที่สั่งเข้า ยกตัวอย่าง เช่น ในขณะนั้น ภาษีขาเข้าของรถยนต์ประกอบสำเร็จรูปประเภทรถนั่งมีอัตราร้อยละ 60 ของแวนและกระบะ มีอัตราร้อยละ 40 และรถบรรทุกมีอัตราร้อยละ 20 ขณะที่โรงงานประกอบรถยนต์ซึ่งส่งชิ้นส่วนเข้ามาประกอบในประเทศ จะได้รับการลดหย่อนภาษีขาเข้าของชิ้นส่วนประกอบและภาษีการค้า เป็นจำนวนกึ่งหนึ่งของอัตราปกติ คือในอัตราร้อยละ 30 20 และ 10 ตามลำดับ¹⁰ เพื่อให้อุตสาหกรรมยานยนต์เป็นกิจกรรมการผลิตของประ-

เทศอย่างแท้จริงและผลการ “พึ่งพา” ต่างประเทศ ลง ในปี 2518 รัฐบาลจึงออกข้อบังคับให้รถยนต์ ที่ประกอบภายในประเทศใช้ชิ้นส่วนที่ผลิตขึ้นในประเทศในอัตราส่วนที่เพิ่มขึ้น และในปี 2520 ก็ประกาศห้ามนำเข้ารถยนต์สำเร็จรูป ทั้งนี้ เป็นการผลักดันให้เกิดผลการเชื่อมโยงทางอุตสาหกรรม ไปข้างหน้าและข้างหลัง เช่น อุตสาหกรรมผลิต เครื่องเหล็ก ยาง แก้ว พลาสติก อะลูมิเนียม สี เครื่องอุปโภค ไฟฟ้า การผลิตชิ้นส่วนกล่อจจน อุตสาหกรรมน้ำมัน ธุรกิจการขาย การเกษตร และการโฆษณา การบริการซ่อมบำรุงรักษา ฯลฯ

นอกจากนี้ รัฐบาลก็ส่งเสริมการกระจุกตัว ทางอุตสาหกรรมเพราะการผลิตแบบขนาดใหญ่จะ ก่อให้เกิดการผลิตสินค้าจำนวนมาก เกิดการประหยัดทางเศรษฐกิจและลดต้นทุนการผลิต รัฐบาล ได้ใช้ 2 มาตรการผลักดันให้เกิดการกระจุกตัวทาง อุตสาหกรรมหรือการรวมศูนย์ของทุน คือ การ เก็บภาษีนำเข้าชิ้นและการรวมตัวหรือผสมผสานกัน ระหว่างทุนธนาคารและทุนอุตสาหกรรม

การเก็บภาษีนำเข้าชิ้นเป็นมาตรการหนึ่ง ซึ่งส่งเสริมให้โรงงานทำการผลิตทุกชิ้นตอนแบบ Vertically intergrated เพื่อลดภาระการเสีย ภาษีการค้า และการตั้งอัตราดอกเบี้ยก็เป็นอีก มาตรการหนึ่ง ซึ่งส่งเสริมการกระจุกตัวขึ้นใน ภาคอุตสาหกรรม ดังจะเห็นได้ว่า แม้เศรษฐกิจ ไทยจะประสบปัญหาอัตราเงินเฟ้อรุนแรง ตั้งแต่ ปี 2516 เป็นต้นมา แต่ก็ไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลง ในเรื่องอัตราดอกเบี้ยอย่างสำคัญ¹¹

การที่รัฐบาลตั้งอัตราดอกเบี้ยไว้ในขณะ ที่อัตราเงินเฟ้อภายในประเทศสูงขึ้น ๆ มีผลผลักดัน ให้นายธนาคารเข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนา

และการลงทุนในภาคอุตสาหกรรม “ทุนธนาคาร” และ “ทุนอุตสาหกรรม” ได้รวมตัวหรือผสมผสาน กัน และก่อการกระจุกตัวขึ้นในอุตสาหกรรม จาก การศึกษาของเกริกเกียรติ พิพัฒน์เสวีธรรม พบ ว่า ในประเทศไทย การกระจุกตัวทางธุรกิจอยู่ ในระดับสูง และอุตสาหกรรมที่มีการกระจุกตัว สูงมากก็ได้แก่ อุตสาหกรรมน้ำมัน การผลิตปูนซีเมนต์ ปูนเคมี การประกอบรถยนต์ และ เหล็กเส้น¹² นอกจากนี้ การลงทุนซื้อหุ้นและ การปล่อยเงินกู้ทำให้นายทุนธนาคารใหญ่ ๆ สามารถเข้ายึดกุมวงการอุตสาหกรรมได้ ข้อเท็จจริงอันนี้ก็ได้รับการยืนยันจากการศึกษาเกี่ยวกับ ว่า กลุ่มนายทุนธนาคารพาณิชย์เป็นกลุ่มที่มีบทบาทและอิทธิพลทางเศรษฐกิจมากที่สุด อิทธิพล ของธนาคารพาณิชย์มีได้จำกัดอยู่แค่ในธุรกิจการเงินเท่านั้น แต่ยิ่งขยายบทบาทและอิทธิพลของตน เข้าไปในธุรกิจการค้าและอุตสาหกรรมต่างๆด้วย¹³

กรณีของประเทศไทยจึงจะสอดคล้องกับ ทฤษฎี “ทุนการเงิน” (finance capital) ของ ฮิลเพอร์คิงที่ว่า การปล่อยเงินกู้ทำให้นายธนาคาร ใหญ่ ๆ เพียงไม่กี่แห่งสามารถแผ่อิทธิพลเข้าครอบ ครอบงำอุตสาหกรรมบางสาขา การวิเคราะห์ของฮิล-เพอร์คิง จึงต่างกับเลนินตรงที่ว่า ในขณะที่ฮิล-เพอร์คิงระบุงการครอบงำของทุนธนาคารต่อทุน อุตสาหกรรม เลนินไม่ได้ระบุงอย่างชัดเจนว่าฝ่าย หนึ่งฝ่ายใดครอบงำ แต่กล่าวไว้ว่า ทุนธนาคาร และทุนอุตสาหกรรม ได้รวมตัวหรือผสมผสานกัน ก่อการกระจุกตัวทางการผลิต ซึ่งในที่สุดแล้วก็นำมาสู่การผูกขาดอำนาจทางเศรษฐกิจ แต่ท่าน ทั้งสองได้ใช้กรณีรัสเซีย หรือประเทศยุโรปตะวันออกเป็นแบบอย่างในการศึกษา ซึ่งประเทศเหล่านี้

นี้ในสมัยที่เลโอนิน และซิลเฟอร์จึงวิเคราะห์ จัดอยู่ในกลุ่มประเทศ "ทุนนิยมที่ล่าช้า"

Jean Bouvier กล่าวว่า ในกรณีของประเทศ "ทุนนิยมที่ล่าช้า" ในศตวรรษที่ 19 เช่น รัสเซีย ออสเตรีย เยอรมัน อังการี และเบลเยียม จะพบแนวโน้มว่าทุนธนาคารเมื่อทรัพย์สินเข้าครอบงำทุนอุตสาหกรรม ทั้งนี้ ในประเทศ "ทุนนิยมที่ล่าช้า" เหล่านี้ ภาคอุตสาหกรรมมักจะมีกำไรน้อย ไม่สามารถพึ่งตนเองโดยการนำกำไรมาลงทุนใหม่ (autofinancement) ได้ จึงต้องอาศัยทุนจากภายนอกเป็นหลักในการขยายกำลังการผลิตของโรงงาน ดังนั้นในประเทศ "ทุนนิยมที่ล่าช้า" ธนาคารจะเป็นแกนสำคัญระดมเงินฝากเพื่อการสะสมทุนในภาคอุตสาหกรรม ส่งเสริมการกระจุกตัวทางธุรกิจ และเมื่อทรัพย์สินเข้าครอบงำวงการอุตสาหกรรม

แต่ถ้าดูประเด็นการตั้งของอังกฤษ จะเห็นว่า พัฒนาการของระบบทุนนิยมในอังกฤษ สอดคล้องไปกับการแผ่กระจายอำนาจทางเศรษฐกิจและการก่อสร้างอาณาจักรของอังกฤษในส่วนต่าง ๆ ของโลก อุตสาหกรรมอังกฤษไม่ต้องพึ่งเงินทุนจากภายนอก โรงงานส่วนใหญ่สามารถขยายกิจการจากการนำเอากำไรจำนวนมากมาลงทุนใหม่ ทุนธนาคารจึงไม่มีอิทธิพลเหนือทุนอุตสาหกรรม และนักอุตสาหกรรม มีความเป็นอิสระต่อนายธนาคารมากกว่าในประเทศ "ทุนนิยมที่ล่าช้า"¹⁴ ถ้าดูในปัจจุบัน จะเห็นว่า ธนาคารในญี่ปุ่น ซึ่งควบคุมเงินจำนวนมากกำลังประสบกับปัญหาภัยการระดมเงินกู้ เพราะว่ามีบริษัทยักษ์ใหญ่ทั้งหลายซึ่งทำกำไรอย่างมหาศาลในแต่ละปี ไม่มีความจำเป็นที่จะต้องพึ่งการเงินจากธนาคารและ นอก

จากนั้น กลับมีอำนาจมาควบคุมธนาคารและสถาบันการเงินต่างๆ เสียอีก¹⁵ และยังปรากฏว่า นายทุนอุตสาหกรรมเป็นผู้ถือครองธนาคารเสียเองอีก จึงสรุปได้ว่า ทฤษฎี "ทุนการเงิน" ของซิลเฟอร์จึงน่าจะใช้ได้กับประเทศ "ทุนนิยมที่ล่าช้า" เช่น ประเทศ ไทยมากกว่ากับประเทศ "ทุนนิยมที่พัฒนาแล้ว"

แหล่งที่มาของส่วนเกินทางสังคม

ที่มาของส่วนเกินทางสังคม เพื่อการสะสมทุนในภาคอุตสาหกรรมมาจาก 3 แหล่งใหญ่ ๆ กล่าวคือ

(1) การออมทั่วไป เนื่องจากประเทศไทย โดยเฉพาะในแถบชนบทยังขาดระบบประกันสังคม ประชาชนส่วนใหญ่จึงต้องพยายามสร้างระบบสวัสดิการ ของตนเองขึ้นมาโดยพึ่งธนาคาร ทำการเก็บออมสะสมเล็ก ๆ น้อย ๆ เพื่อจะได้มีใช้ในยามแก่ชรา เจ็บไข้ได้ป่วย แต่งงานบุตร หรือพิธีกรรมทางศาสนา ฯลฯ

นอกจากนั้น การออมแบบบังคับก็มีบทบาทที่สำคัญ ถึงแม้จะเห็นว่าเมื่อสิ้นค้าอุตสาหกรรมมีราคาสูงมาก ประชาชนส่วนใหญ่จะถูกกีดกันออกจากตลาดสินค้าบริโภค เงินที่ไม่ได้ถูกใช้ในการบริโภคก็จะกลายเป็นเงินออมแบบบังคับ จึงปรากฏว่าอัตราการออม ในประเทศไทย จัดอยู่ในระดับสูง เมื่อเทียบกับประเทศที่กำลังพัฒนาอื่น ๆ¹⁶ ดังนั้น การลงทุนในประเทศส่วนใหญ่ก่อนแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 จึงเป็นการระดมทุนจากภายใน การลงทุนจากต่างประเทศมีความสำคัญในแง่ปริมาณน้อยมาก ส่วนใหญ่แล้วไม่เกินร้อยละ ๑ ของการลงทุนทั้งสิ้น¹⁷ เงินเพื่อเป็นเครื่องมือสำคัญของรัฐบาลในการถ่ายเทการออม

ของประชาชน และกำไรจากภาคเกษตรกรรมสู่ภาคอุตสาหกรรม นอกจากนี้ การผูกขั้วส่วนเกินจากชนบท (ภาคเกษตร) เข้าสู่เมือง (ภาคอุตสาหกรรม) ก็สามารถทำได้จาก การโยกย้ายเงินในระบบธนาคารพาณิชย์ ถ้าพิจารณาจากอัตราส่วนระหว่างเงินให้กู้ยืมกับเงินฝากของจังหวัดต่าง ๆ จะพบว่าอัตราส่วนของทุกจังหวัดจะมีอัตราที่ต่ำ กล่าวคือ ในแต่ละจังหวัด จะมีการฝากเงินมากกว่าการให้กู้ยืม¹⁸ นั่นก็คือเงินส่วนหนึ่งจะถูกส่งมาให้ภาคในเมืองในกรุงเทพฯ กู้

(2) การเก็บภาษี ภาคชนบทนอกจากจะแบกรับภาระภาษีในการส่งข้าวออก (การเก็บค่าพรีเมียมข้าวเพียงจะลดความสำคัญลงในระยะไม่นานมานี้) แต่ยังมีภาระภาษีอื่น ๆ ว่าเป็นส่วนใหญ่ด้วย ทั้งนี้เนื่องมาจากลักษณะถอยหลังของโครงการภาษีอากรในเมืองไทย ซึ่งส่วนใหญ่แล้วเป็นการเก็บภาษีทางอ้อม

(3) นโยบายการเก็บพรีเมียมข้าว จะมีผลตึงราคาอาหารให้อยู่ในระดับต่ำ กั้นทุนการผลิตหรือค่าใช้จ่ายในการผลิตทดแทนขึ้นใหม่ของพลังแรงงานจึงต่ำ ทำให้นายทุนสามารถกดค่าแรงงานของกรรมกร กรรมกรในขณะนั้นได้ค่าจ้าง 8-10 บาทก่อนวัน แยกชั่วโมงทำงานสูงถึง 10-12 ชั่วโมง ซึ่งทำให้นายทุนมีกำไรจำนวนมาก การวิวัฒนาการส่วนเกินแบบสมบูรณ์โดยการยืดเวลาทำงานให้นานกว่าปกติ กระทำควบคู่ไปกับการทำงานแบบสามผลัด เพื่อให้เครื่องจักรทำงานตลอดเวลาจะทำให้ประหยัคเวลาเริ่มงานก่อนการถ่ายค่าเสื่อมทางมูลค่าของเครื่องจักรอย่างรวดเร็ว การหมุนรอบของทุนสูงขึ้น ขณะเดียวกันกรรมกรก็ต้องทำงานแบบบริคเกิน (inten-

sive) ขึ้น แต่การยืดเวลาการทำงานของกรรมกรให้มากที่สุดและการกดค่าแรงให้ต่ำสุดจะกระทำได้อาศัยได้ระบบการปกครองแบบเผด็จการ จอมพลสฤษดิ์ได้ทำรัฐประหาร 2501 จับกุมและปราบปรามขบวนการคัดค้านที่ก้าวหน้า กีดกันการรวมตัวกันของลูกจ้างกรรมกร เช่น ห้ามการตั้งสหภาพแรงงาน ห้ามการนัดหยุดงานและปิดกั้นเสรีภาพในการแสดงออกซึ่งความคิดเห็นทั้งปวง

หลังจากการกดค่าจ้างแรงงานไว้เป็นเวลาราว 15 ปี การต่อสู้และการนัดหยุดงานของกรรมกรที่ถ้อยคู่กับโตขึ้น ได้ผลักดันให้รัฐบาลในสมัยต่อมา ออกกฎหมายกำหนดอัตราค่าจ้างขั้นต่ำ (เมษายน 2516) และบังคับให้มีการต่อสู้เรียกร้องให้มีการปรับค่าจ้างขั้นต่ำมาตลอด จากอัตราวันละ 12 บาท เป็น 66 บาทในปัจจุบันแม้ว่าจ้างที่เป็นตัวเงิน (nominal wage) มีแนวโน้มเพิ่มขึ้น แต่ถ้านำเอาภาวะเงินเฟ้อหรือการสูงขึ้นของระดับราคาสินค้าอุปโภคบริโภคมาพิจารณาด้วย จะพบว่าอัตราการเพิ่มของค่าจ้างที่แท้จริง (real wage) นั้นน้อยมาก การปรับอัตราค่าจ้างขั้นต่ำโดยเฉพาะใน 2-3 ปีหลังนี้แล้ว ยิ่งต่ำกว่าอัตราค่าครองชีพสูงขึ้นอีก นอกจากนั้นแล้ว โรงงานส่วนใหญ่จ่ายค่าจ้างต่ำกว่าอัตราค่าจ้างขั้นต่ำที่รัฐบาลกำหนด จากการศึกษาตัวเลขเบื้องต้น (2527) เกี่ยวกับอัตราค่าจ้างขั้นต่ำที่บังคับใช้ในปัจจุบัน 3 อัตราคือ 66 บาท 68 บาท และ 66 บาท นั้น พบว่า อัตรา 66 บาท ซึ่งใช้อยู่ใน 60 จังหวัดนั้น ในภาคเหนือมีลูกจ้าง 60% ยังไม่ได้รับค่าจ้างตามที่กำหนด ในจำนวนนี้ 41% ได้รับต่ำกว่า 50 บาท ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมี 63% โดย 41% ได้รับต่ำกว่า 60 บาท ภาคกลางอื่น ๆ มี

56% โดย 40% ได้ต่ำกว่า 50 บาท และภาคใต้ ต่ำกว่าภาคอื่นโดยได้รับต่ำกว่า 56 บาท 46%

สำหรับกรุงเทพมหานคร และจังหวัดใกล้เคียง 5 จังหวัด รวมทั้งจังหวัดภูเก็ต พังงา และระนอง ซึ่งใช้อัตรา 66 บาทนั้น มีถึง 45% ที่ยังไม่ได้รับตามที่กำหนด ทั้งนี้ 24% ได้รับต่ำกว่า 60 บาท และ 11% ต่ำกว่า 50 บาท¹⁹ การสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติชี้ให้เห็นว่า อัตราค่าจ้างขั้นต่ำที่ใช้ในปัจจุบัน นายจ้างส่วนใหญ่ยังไม่ปฏิบัติตามกฎหมาย

ทั้งนี้ เนื่องจากประเทศไทยมีตลาดแรงงานในลักษณะ “เชิงซ้อน” และมีการคงไว้ ซึ่งสาขาเกษตรแบบเดิม จึงเปิดโอกาสให้มีการกดค่าจ้างให้ต่ำและการจ่ายค่าจ้างต่ำกว่าอัตราขั้นต่ำ

ลักษณะ “เชิงซ้อน” ของตลาดแรงงานไทย

ความคิดเดิมเห็นว่า ในประเทศ “ทุนนิยมค้ำยันพัฒนา” โดยเฉพาะในแถบชนบท การเคลื่อนย้ายของแรงงานอยู่ในระดับต่ำ หรือมีลักษณะ immobilism การทำงานต่ำระดับและแอบแฝง ทำให้มีแรงงานเกินซึ่งเป็นปัญหาในชนบทไทย แต่จากการศึกษาของธนาคารโลก พบว่า ตลาดแรงงานในชนบทกลับมีลักษณะตึงตัว ทั้งจะเห็นว่าในช่วงฤดูการเกษตร จะมีการขาดแรงงานถึงกับต้องจ้างแรงงานเหยิง และแรงงานเด็กมาช่วยทำงานในภาคเกษตรกรรม นอกจากนั้น การทำงานของเกษตรกรไทยเฉลี่ยตลอดทั้งปี ไม่แตกต่างไปจากการทำงานของเกษตรกรในประเทศที่พัฒนาแล้ว และการว่างงานในทุกภูมิภาคอยู่ต่ำ

กว่าอัตรา 1% ของแรงงานทั้งหมด แรงงานจะเคลื่อนย้ายไปสู่กิจกรรมนอกภาคเกษตรกรรม ซึ่งสามารถทำรายได้ประมาณ 1 ใน 4 ถึงครึ่งหนึ่งของรายได้รวม²⁰ การศึกษาของธนาคารโลก จึงกำหนดความเชื่อที่ว่าในประเทศทุนนิยม “ค้ำยันพัฒนา” การเคลื่อนย้ายของแรงงานในชนบทอยู่ในระดับต่ำ ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่ลดอัตราการพัฒนาของระบบทุนนิยมในประเทศเหล่านี้

ตลาดแรงงานไทยมีลักษณะ “เชิงซ้อน” ซึ่งสามารถแยกออกได้เป็น 2 ตลาดตามลักษณะการจ้างงาน ด้านหนึ่ง จะมีลูกจ้างกรรมกรประจำ ซึ่งประกอบด้วยผู้ใช้แรงงานส่วนใหญ่ เป็นผู้ผลิตโดยตรงที่อยู่ในใจกลางของกระบวนการผลิตมูลค่าส่วนเกิน และการพิพาทแรงงานระหว่างกรรมกรกับนายทุนจะเกิดขึ้นตรงนี้ อีกด้านหนึ่ง มีลูกจ้างกรรมกรชั่วคราว ลูกจ้างทำงานแบบรับเหมา ลูกจ้างตามฤดูกาล ฯลฯ การแบ่งประเภทของลูกจ้าง (ประจำ/ชั่วคราว) จะกำหนดจากสภาพความมั่นคงของงานที่ทำกล่าวคือ ลูกจ้างประจำ หมายถึงลูกจ้างที่ได้รับค่าจ้างเป็นรายเดือน หรือลูกจ้างรายวันที่ได้รับค่าจ้างแม้ในวันที่มีได้ทำงาน และจ้างไว้เป็นประจำ ลูกจ้างชั่วคราวหมายถึงลูกจ้างรายวันที่จ้างเป็นครั้งคราวในระยะเวลาที่ไม่นานเท่านั้น จากการสำรวจของธนาคารแห่งประเทศไทยในปี 2524/25 พบว่ากว่าร้อยละ 70 เป็นการจ้างรายเดือนและรายวันประจำ ที่เหลือเป็นการจ้างชั่วคราว และการจ้างแบบรับเหมา ลูกจ้างชั่วคราว จึงมีฐานะกึ่งชาวนา-กึ่งกรรมกร (peasant-worker)

เมื่อเทียบกับลูกจ้างชั่วคราวแล้ว ลูกจ้างประจำมีตำแหน่งการงานที่มีชั่วโมงการทำงานน้อย

กว่า เช่น ในภาคกลาง ลูกจ้างชั่วคราวทำงานเฉลี่ยเดือนละ 28 วัน สูงกว่าลูกจ้างประจำ ซึ่งทำงานเฉลี่ยเดือนละ 26 วัน²¹ ลูกจ้างประจำจะได้ค่าจ้างสูงกว่าลูกจ้างชั่วคราวคือ ใกล้เคียง 1,470–1,674 บาทต่อเดือน (เฉลี่ยทุกภาค) ในขณะที่ลูกจ้างชั่วคราวได้ 1,338 บาทต่อเดือนและลูกจ้างรับเหมา 1,358 บาทต่อเดือน²² และลูกจ้างประจำจะได้รับสวัสดิการต่าง ๆ เช่น การปรับเงินเดือน ค่ารักษาพยาบาล โบนัส ฯลฯ มากกว่าลูกจ้างชั่วคราวโดยเปรียบเทียบ

การที่โรงงานต่าง ๆ โดยเฉพาะในเขตกรุงเทพมหานคร และจังหวัดรอบ ๆ อาศัยการจ้างงานแบบชั่วคราวในบางขณะ ทั้งนี้ ประการแรกก็เพื่อเสริมอำนาจต่อรองให้กับโรงงาน ในกรณีที่มีการพิพาทแรงงานระหว่างนายทุนกับกรรมกรไม่สามารถประนีประนอมกันได้ ทางโรงงานก็จะจ้างลูกจ้างชั่วคราวเข้ามาทำงานมากขึ้น สร้างความไม่มั่นคงในการงาน เพื่อบีบบังคับลูกจ้างกรรมกรประจำให้ลดข้อเรียกร้องลง ขณะเดียวกันก็จะสร้างความแตกแยกขึ้นในหมู่กรรมกร ประการที่สองโรงงานจะมีความคล่องตัวขึ้นในการดำเนินธุรกิจจะจ้างหรือปลดคนงานบางส่วนออกจากงานได้ตามความผันแปรของตลาด ในขณะเดียวกัน ก็สามารถจ่ายค่าจ้างต่ำกว่าอัตราที่กำหนดได้เนื่องจากกฎหมายแรงงาน ไม่ได้ครอบคลุมลูกจ้างชั่วคราวอย่างทั่วถึง ทั้งนี้ ยังไม่ได้คำนึงว่ามีกรรมกรประจำเกือบครึ่งหนึ่งที่มิได้รับค่าจ้างตามเกณฑ์ค่าจ้างขั้นต่ำ นายทุนสามารถจ่ายค่าจ้างแบบนี้ได้ ก็ด้วยเหตุที่ว่า

ต้นทุนการผลิตแรงงานทดแทนชิ้นใหม่ในชนบทอยู่ในระดับต่ำ เพราะสาขาเกษตรแบบเดิมซึ่งเป็นการผลิตเพื่อยังชีพบางส่วน จะเป็นผู้ช่วยออกค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูแรงงานให้บางส่วน โดยที่นายทุนไม่จำเป็นต้องจ่ายค่าจ้างเพื่อการดำรงชีพของแรงงานตลอดทั้งชีวิต²³ นอกจากนั้นแล้ว ก็มีการชดเชยแรงงานหญิง คือค่าจ้างของกรรมกรชายจะสูงกว่ากรรมกรหญิง ทั้ง ๆ ที่ทำงานหนักเท่ากัน และค่าจ้างของลูกจ้างชั่วคราว ก็ยังส่งผลต่อค่าจ้างทั่วไปในประเทศให้ต่ำด้วย ประการที่สาม การจ้างชั่วคราวทำให้โรงงานสามารถประหยัดค่าใช้จ่ายต่าง ๆ เช่น ค่าสวัสดิการ และการรักษาพยาบาล ฯลฯ และประการสุดท้าย การจ้างลูกจ้างชั่วคราวเข้ามาเป็นตัวแทนการดำเนินงานของกรรมกร ลูกจ้างชั่วคราวมักจะเป็นบุคคลที่มาจากชนบทใหม่ ๆ อายุน้อย มีความกระตือรือร้นในการทำงาน เมื่อลูกจ้างชั่วคราวถูกจ้างเข้ามาทำงานเคียงคู่กับลูกจ้างประจำ ก็จะเร่งจังหวะการทำงานในโรงงาน นายจ้างก็จะรู้ปริมาณเงินค่าที่ควรจะมีผลิตได้ในแต่ละวัน และสามารถกำหนดผลผลิตที่กรรมกรแต่ละคนควรจะทำให้ในแต่ละวัน

การปรับมาตรฐานให้สอดคล้องกับการสะสมทุน

การนำประเทศไทยเข้าสู่ระบบการแบ่งงานท่าระหว่างประเทศ ก่อให้เกิดชีพหลายที่มีลักษณะเฉพาะ กล่าวคือ ชีพหลายนี้เริ่มต้นกำเนิดจากการกระจายทุนการผลิตไปในส่วนต่าง ๆ ของโลกเป็นผลิตผลจากการใช้เครื่องจักรและเทคโนโลยีการผลิต

แบบหากำไรสูงสุด ในประเทศ “ศูนย์กลาง” เป็นการนำเข้าจากภายนอกประเทศ มิได้เกิดขึ้นจากพัฒนาการภายใน ตามเงื่อนไขวัฒนธรรมการทำงาน และสภาพเศรษฐกิจ-สังคม ของประเทศตนเอง

ตามหลักเศรษฐศาสตร์แล้ว เราไม่สามารถแยกการแบ่งปันผลผลิต (distribution) ออกจากการผลิต (production) ทรัพยากรจะเป็นตัวกำหนดปริมาณ และในทางกลับกัน ปริมาณจะส่งผลต่อการใช้ส่วนผสมต่าง ๆ ของวิธีการผลิต หรือทรัพยากรนั่นเอง แต่ในกรณีของประเทศไทย ปริมาณและทรัพยากร ถูกกักตุนจากกัน กล่าวอีกนัยหนึ่ง ทรัพยากรได้ถูก “ยักเยียด” เข้ามาในประเทศคือพัฒนา ขณะที่โครงสร้างของปริมาณภายในประเทศเหล่านี้ (ปริมาณของสินค้าขั้นกลางหรือสินค้าสำเร็จรูป) มีผลน้อยมากต่อการใช้วิธีการผลิตต่าง ๆ ซึ่งในที่สุดแล้ว ทำให้เกิดช่องว่างทรัพยากรกับปริมาณ คือ มีทรัพยากรแต่ไม่มีปริมาณที่มีประสิทธิภาพรองรับ ซึ่งจะสร้างปัญหาต่าง ๆ เช่น การผลิตสินค้าตก เครื่องจักรทำงานต่ำกว่า เกิดการไร้ความประหยัดทางเศรษฐกิจ และผลิตภาพแรงงานต่ำ

ในการสะสมทุนแบบทดแทนการนำเข้ากรรมกรและชาวนา ซึ่งเป็นชนส่วนใหญ่ของประเทศถูกกักกันออกจากตลาดสินค้าบริโภคแบบถาวร จึงไม่แปลกเลยที่ ถ้าพิจารณาค่าใช้จ่ายของครัวเรือนทั่วประเทศปี 2522 กว่าครึ่งหนึ่งของรายจ่าย (ร้อยละ 52) เป็นการจ่ายเพื่อซื้อปัจจัยเพื่อการยังชีพโดยเฉพาะอาหาร ในขณะที่ร้อยละ 6 เท่านั้น

ที่เป็นค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคสินค้าแบบถาวร²⁴ แต่การสะสมทุนแบบนี้ก็อาศัยพลังจาก “อุปสงค์ที่สาม” ซึ่งประกอบด้วยผู้ที่ทำงานในธุรกิจสาขาการบริการและการพาณิชย์ จะเห็นว่า ในปี 2519 รายได้ก่อนหักของภาคเกษตรมีเพียง 7,113 บาท ขณะที่ภาคบริการทั่วไป ภาคอุตสาหกรรม และภาคพาณิชย์ มีรายได้ก่อนหักสูงถึง 32,665 บาท 44,215 บาท และ 70,339 บาทตามลำดับ²⁵ ผู้ที่ทำงานธุรกิจการพาณิชย์มีรายได้ก่อนหักสูงกว่าภาคเกษตร 10 เท่าตัว

นอกจากนั้น นโยบายภาษีอากรของรัฐก็มีส่วนสร้าง “อุปสงค์ที่สาม” นี้ ก็จะเห็นได้ว่า ภาษีทางอ้อมกลับเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญของรัฐบาล ในขณะที่ภาษีทางตรง ซึ่งเป็นภาษีเก็บในอัตราก้าวหน้าในปี 2515 เก็บได้เพียง 1,555.9 ล้านบาท หรือ 7.3% ซึ่งนับว่าต่ำมาก²⁶ และเนื่องจากลักษณะความถดถอยทางโครงสร้างอัตราภาษีอากรของไทย การกระจายรายได้ของครัวเรือนไทยจึงมีความเหลื่อมล้ำกันมากขึ้น ข้อมูลปี 2519 ชีวรายละ 42.2 ของรายได้ทั้งประเทศอยู่ในมือของคนเพียงร้อยละ 20 (กลุ่มคนรวยที่สุด) ขณะที่กลุ่มยากจนที่สุด (จำนวนร้อยละ 20 ของกลุ่มรายได้ต่ำสุด) มีรายได้รวมกันเพียงร้อยละ 7.6 ของรายได้ทั้งประเทศ²⁷ และจากการศึกษาของ คร. เมธี ครอบแก้ว พบว่ากลุ่มครัวเรือนที่มีรายได้ 1% สูงสุด มีส่วนแบ่งของรายได้เพิ่มจากร้อยละ 9.6 ของรายได้รวมของครัวเรือนทั่วราชอาณาจักร ในปี 2506 เป็น 10.5% ในปี 2512 และ 15.0% ในปี 2515²⁸

ตารางที่ 1 : การกระจายรายได้ในรูปตัวเงินของครัวเรือนไทย จำแนกครัวเรือนตามระดับรายได้ออกเป็น 5 กลุ่ม ปี พ.ศ. 2506, 2512 และ 2515

อัตราส่วนของจำนวนครัวเรือนทั่วประเทศ เรียงจากฐานะต่ำไปหาฐานะสูง	ส่วนแบ่งของรายได้ในรูปตัวเงินของครัวเรือนทั่วประเทศ		
	2506	2512	2515
20% ต่ำสุด	2.9	3.4	2.4
20% ที่สอง	6.2	6.1	5.1
20% ที่สาม	10.5	10.4	9.7
20% ที่สี่	20.9	19.2	18.4
20% สูงสุด	59.5	60.9	64.4
รวม 100%	100.0	100.0	100.0
เฉพาะกลุ่มครัวเรือนที่มีฐานะดี 20% สูงสุด			
10% สูงสุด	42.2	43.9	47.5
5% สูงสุด	28.4	31.1	35.5
1% สูงสุด	9.6	10.5	15.0

ที่มา : รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ “ระบบเศรษฐกิจไทย : ลักษณะและปัญหา” หน้า 127

ด้วยเหตุนี้ ผู้ประกอบอาชีพในสาขาบริการ และพาณิชย์ และกลุ่มคนรวย 20% ของประเทศ จึงกลายมาเป็น “อุปสงค์ที่ 3” เป็นกลุ่มหลักที่บริโภคสินค้าแบบถาวรนี้

เราได้กล่าวมาแล้วว่า ชีพพลายจะเป็นตัวกำหนดคิมานต์ และคิมานต์จะมีผลกระทบต่อชีพพลายแท้จริง ๆ แล้วผลตอบแทนของทุน กระทำในช่วงการผลิต หรือการผลิตรายจ่ายส่วนเกิน ส่วนการมีตลาดระบายสินค้าจะเปิดโอกาสให้มูลค่าส่วนเกินนี้กลายเป็นจริง หรือถูก realized ซึ่งจะชักจูงให้มีการลงทุนในคราวต่อไป ในกรณีของประเทศไทย ตั้งแต่ปี 2516 เป็นต้นมา ชีวว่า การซุก

รีมูลค่าส่วนเกินแบบสมบูรณ์ด้วยการยึดชั่วโมงทำงาน การทำงานแบบรีดเค้น และการกดค่าจ้าง ให้ต่ำได้มาถึงจุดอิ่มตัว กรรมกรได้เข้าร่วมการต่อสู้อย่างแข็งขันในรูปของการนัดหยุดงานและโดยเฉพาะการ “เฉื่อย” งาน ขณะเดียวกัน นโยบายการคุ้มครองอุตสาหกรรมของรัฐบาล ก็มีผลส่งเสริมการผลิตแบบไร้ประสิทธิภาพ—ขอแต่กันทุนการผลิตสูงขึ้นแต่ผลิตภาพแรงงานกลับคงที่ หรือตกลง ผลตอบแทนของทุนก็มีแนวโน้มที่จะลดลง ซึ่งจะเห็นได้จากอัตราการเติบโตของเศรษฐกิจซึ่งมีแนวโน้มที่จะลดลง

ตารางที่ 2 : อัตราการจำเว็จเก็บโททางเศรษฐกิจ

	แผนพัฒนา			
	ฉบับที่ 1	ฉบับที่ 2	ฉบับที่ 3	ฉบับที่ 4
อัตราการขยายตัวของเศรษฐกิจส่วนรวม	8.1	7.8	7.1	7.1
1.1 สาขาเกษตร	6.3	4.5	5.6	3.5
1.2 สาขาอุตสาหกรรม	11.2	11.4	11.1	8.7

ที่มา : “ผลการพัฒนาตามแผนเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-24)”, สำนักคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, หน้า 11.

ความขัดแย้งของการสะสมทุน แบบทดแทนการนำเข้า

เมื่อการผลิตแบบสินค้าและระบบเศรษฐกิจเงินตราได้กระจายไปในส่วนต่าง ๆ ของประเทศ การ fetishism* ของสินค้าก็จะเกิดขึ้นในระดับหนึ่ง และการขูดรีดในระบบทุนนิยมจะถูกซ่อนไว้ภายใต้การเคลื่อนไหวของสินค้า ถ้าพิจารณาเฉพาะช่วงการหมุนเวียนของสินค้าจะเห็นว่า ทุกคนมีความเท่าเทียมกัน ส่วนความไม่เท่าเทียมกันนั้นจะเป็นเรื่องของการโกง หรือคคราคา หรือการ “โกง” กัน แต่การสะสมทุนก็จะเป็นตัวนำไปสู่การ Defetishism เพราะจะก่อความเป็นปรปักษ์กันระหว่างทุนกับแรงงานกรรมกรจะเรียกร้องให้มีการปรับค่าจ้าง การลดชั่วโมงทำงาน และการมีสวัสดิการ ในขณะที่นายทุนจะบ่ายเบี่ยง ซึ่งในที่สุดก็จะเบียดเบียนถึงรากเหง้าของระบบทุนนิยม

* กระบวนการที่ความสัมพันธ์ระหว่างคนได้ถูกทดแทนด้วยความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งของหรือสินค้า ทำให้เราเห็นแต่ความเคลื่อนไหวของสินค้า แต่ไม่เห็นการขูดรีดระหว่างคนต่อกัน

ความขัดแย้งทางชนชั้นนี้ได้บรรลุจุดสูงสุดในเดือนตุลาคม 2516 ซึ่งปะทุออกมาในรูปการเคลื่อนไหวของนักศึกษาประชาชน เพื่อต่อต้านรัฐบาลเผด็จการทหาร ชัยชนะของฝ่ายประชาชนได้มีส่วนผลักดันให้ประเทศไทยมีรัฐบาลแบบประชาธิปไตยทุนนิยม ขณะเดียวกันนักวิชาชีพ (เทคโนแครต) กลุ่มหนึ่งก็ได้เข้ามาสู่กลไกของรัฐ แต่การดำเนินนโยบายของรัฐบาลในเวลาต่อมา ประกอบกับการเคลื่อนไหวของประชาชนอย่างกว้างขวางเพื่อความเป็นธรรมในสังคมก็ได้สร้างอุปสรรคขัดขวางการผลิตและการกระจายความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบทุนนิยม เมื่อนั้น ความขัดแย้งระหว่างรัฐกับรูปแบบการมีอยู่ของรัฐ หรือรัฐปกครองจึงปะทุขึ้น ซึ่งจะก่อการปฏิเสศค่านหนึ่งค่านใต้ออกไปและการรัฐประหาร 6 ตุลาคม 2519 ก็มีผลให้รัฐบาลแบบเผด็จการ พันคืนชีพขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง

แม้รัฐบาลหลัง 6 ตุลาฯ จะมีลักษณะเผด็จการขึ้นแต่ก็ไม่สามารถชลอการตกลงของการลงทุนในระบบเศรษฐกิจ ถ้าพิจารณาอัตราการสะสมทุนถาวร (Gross fixed capital formation) ทั้ง

ตารางที่ 3

	%				
	2521	2522	2523	2524	2525
อัตราการเพิ่มของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายใน	10.1	6.1	5.8	6.3	4.2
อัตราการเพิ่มของการสะสมทุนถาวร	7.3	7.8	3.2	1.6	-6.6
% การสะสมทุนถาวรต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมภายใน	24.6	25.0	24.4	23.3	20.9

ที่มา : รายได้ประชาชาติของประเทศไทย ฉบับ พ.ศ. 2525, สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

แต่ปี 2521 เป็นต้นมา จะเห็นได้ว่ามีแนวโน้มที่จะตกลง (ตารางที่ 3) การเพิ่มขึ้นของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายใน (G.D.P.) จึงมีแนวโน้มที่จะตกลงด้วย ซึ่งจะมีผลให้มีการว่างงานสูงขึ้น รายได้ของรัฐบาลซึ่งได้จากการเก็บภาษีอากรก็ตกลงกำไรลดลงในขณะที่ค่าใช้จ่ายสูงขึ้น ทำให้เกิดปัญหารายได้ไม่เพียงพอแก่ค่าใช้จ่าย เพื่อแก้ไขสถานะการลงทุนหยุดชะงัก รัฐบาลก็หันมาใช้งบประมาณแบบขาดดุล (deficit financing) มากขึ้นและมาตรการอื่น ๆ เพื่อสร้างปริมาณที่มีประสิทธิภาพ (Effective demand)

แต่การใช้นโยบายแบบ ขาดดุล ส่งเสริมการขาดดุลงบประมาณมากยิ่งขึ้น เพื่อให้รัฐบาลต้องหันไปพึ่งเงินกู้จากภายในและภายนอกประเทศ และก่อหนี้สินมากขึ้น ก็จะเห็นได้ว่าตั้งแต่ปีงบประมาณ 2525 เป็นต้นมา รัฐบาลกู้เงินภายในประเทศสูงกว่าเป้าหมายที่กำหนดไว้ในเอกสารงบประมาณทุกปี ประมาณปีละ 5,000-10,000 ล้านบาท และยังสูงกว่าเป้าหมายที่กำหนดเอาไว้ในแผนพัฒนาถึงปีละ 4,000-15,000 ล้านบาทอีก

ด้วย²⁹ ซึ่งหมายความว่ารัฐบาลจะต้องออกพันธบัตรที่ให้ดอกเบี้ยสูงขึ้น ๆ เพื่อดึงเงินออกจากภาคเอกชน จะต้องมีภาระในการจ่ายดอกเบี้ยสูงขึ้น ในขณะที่เกี่ยวกับธนาคารพาณิชย์และสถาบันการเงินต่าง ๆ ก็ต้องแข่งขันกันเสนอดอกเบี้ยที่สูงขึ้นเพื่อดึงเงินฝาก ส่วนผู้ที่กู้เงินมาลงทุนก็ต้องเสียดอกเบี้ยแพงขึ้น กระบวนการเหล่านี้จะก่อความเครียดในระบบการเงิน เกิดการเก็งกำไรมากกว่าการผลิตสินค้าจริง ๆ และถ่วงเสถียรภาพเงินเพื่อในระบบเศรษฐกิจ

ขณะเดียวกัน รัฐบาลก็ต้องหันไปกู้เงินต่างประเทศสำหรับโครงการพัฒนา "ที่เกินตัว" ต่าง ๆ มากยิ่งขึ้น ย่อมมีผลให้รายจ่ายในการชำระหนี้ต่างประเทศเพิ่มขึ้นตามไปด้วย

ในสภาพเช่นนี้ เช่น การใช้จ่ายเกินตัวของรัฐบาล หนี้สินทับถม และเงินเฟ้อ ผู้ที่ได้รับผลประโยชน์มากที่สุด ได้แก่ นายทุนต่างชาติ นายทุนเอกชนภายใน และรัฐวิสาหกิจ ผู้กุมโครงการ "ความทันสมัย" ต่าง ๆ

1) นายทุนต่างชาติจะได้ผลประโยชน์ในรูปแบบของกำไร คอตกเบีย ฯลฯ ภายใต้อาณัติการระดมทุนแบบทดแทนการนำเข้า เป็นการผูกประเทศเข้ากับระบบการแบ่งงานทำระหว่างประเทศในรูปแบบหนึ่งคือ รัฐบาลในประเทศ "ค้อยพัฒนา" จะใช้นโยบายภาษี การยกค่าจ้าง และมาตรการจูงใจการลงทุนต่างชาติต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมการลงทุนการผลิตเพื่อตลาดภายในเป็นสำคัญ แต่ค่าแรงต่ำก็เป็นเพียงปัจจัยหนึ่งที่ต้องพิจารณาการลงทุนต่างชาติ การลงทุนจะต้องคำนึงถึงปัจจัยอื่น ๆ ด้วย เช่น ประสิทธิภาพการผลิตของแรงงานในประเทศที่ลงทุน ความเข้มแข็งของสภาพแรงงานแบ้ถิ่น นอกจากนี้ ปัจจัยที่สำคัญที่สุด บรรยากาศทางการเมือง (ที่นอกเหนือเหตุผลทางเศรษฐกิจ) เช่น พิจารณาโอกาสว่าโรงงานที่เข้ามาลงทุนนั้นจะมีโอกาสถูกโอนเป็นของรัฐหรือไม่และเมื่อใด ดังนั้น ในการลงทุนในประเทศใดก็ตาม โดยเฉพาะในกิจการเหมืองแร่ บริษัทต่างชาติจะตั้งอัตรากำไร "ที่ยอมรับได้" ต่อการลงทุนตามสภาพ "ความมั่นคง" ทางการเมืองดังนี้ (ก) สหรัฐอเมริกา ระหว่าง 14 ถึง 18% (ข) ประเทศ "พัฒนาแล้ว" ซึ่งจัดอยู่ในข่ายที่ว่า "ปลอดภัย" ระหว่าง 16 ถึง 25% (ค) ประเทศ "กำลังพัฒนา" แต่ "มั่นคง" ระหว่าง 22 ถึง 28% และ (ง) ประเทศ "กำลังพัฒนา" แต่ "ไม่มั่นคง" - 25 ถึง 32%³⁰ ตัวเลขเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า ประเทศ "กำลังพัฒนา" ทั้งหลายต้องเสียอัตรากำไรให้กับบริษัทลงทุนต่างชาติเพิ่มขึ้น 5 ถึง 10% ซึ่งเปรียบเป็น "ค่าพรีเมียม" เพื่อชดเชยให้กับบริษัทต่างชาติก่อนล่วงหน้าเป็นการประกันความเสี่ยงในกรณีที่ว่า รัฐบาล

ในอนาคตอาจจะเปลี่ยนนโยบายมาปกป้องผลประโยชน์ของประเทศชาติมากขึ้น

แต่การสูญเสียผลประโยชน์ของประเทศกำลังพัฒนาแม้ว่ามีมูลค่ามหาศาล ทั้งนี้ เนื่องจากว่าเราไม่ได้วัดกำไรกันเพียง 15% 20% หรือ 25% แต่จากลักษณะที่ถมของการระดมทุน ดังนั้น ถ้าการลงทุน 1 ดอลลาร์ ในวันนี้ ตลาดระยะเวลา 20 ปี โดยอัตรากำไรเท่ากับ ร้อยละ 15 ต่อปี จะสร้างกำไรแบบทบถมขึ้น 16 ดอลลาร์ ในกรณีการลงทุน 1 ดอลลาร์ โดยอัตรากำไรเปลี่ยนแปลงเป็น ร้อยละ 25 จะให้ผลตอบแทนเท่ากับ 87 ดอลลาร์ หรือมากกว่า 5 เท่าของกำไรทบถมเมื่อเทียบกับกรณีแรก ซึ่งอัตรากำไรเท่ากับร้อยละ 15 ต่อปี³¹ ดังนั้นประเทศ ซึ่งกำลังการผลิตสินค้าออกยังไม่สูงก็จะถูกจัดเข้าไว้ในกลุ่มประเทศที่ "ไม่มั่นคง" ต้องสูญเสียผลประโยชน์โดยชำระ "ภาษี" ในรูปพรีเมียมให้กับบริษัทต่างชาติทุก ๆ ปีเป็นจำนวนมหาศาล

ในระยะแรก ๆ ของการใช้นโยบายการพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้า มีการทะลักกันเข้ามาของการลงทุนต่างชาติ แต่กระแสนี้ได้อ่อนตัวลงในเวลาต่อมา ดังจะเห็นได้ว่า มูลค่าของการลงทุนโดยตรงสุทธิจากต่างประเทศเพิ่มขึ้นจาก 2,297 ล้านบาทในช่วง 2511-2512 เป็น 8,567 ปี 2513-2517 ตั้งแต่ปี 2517 เป็นต้นไป ได้ลดลงเหลือ 7,611 ล้านบาทในปี 2518-2522 ถ้าดูโรงงานใหม่ ๆ ที่ได้รับบัตรส่งเสริมการลงทุนตั้งแต่ปี 2516 เป็นต้นมา จะพบว่าได้ลดลง ร้อยละ 49.9 ในขณะที่การลงทุนจริง ๆ ลดลงโดยเฉลี่ย ร้อยละ 71.8³² ทั้งนี้ การ delocalisation หรือการเคลื่อนย้ายโรงงานที่ใช้

แรงงานมาก (labour-intensive industries) มาในประเทศทุนนิยมคือพัฒนา "บิวาร์" ตั้งแต่ปี 2500 เป็นต้นมา ก็ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างขนานใหญ่ตามที่คาดหมายไว้สืบเนื่องมาจากปัญหาการว่างงานในประเทศทุนนิยม "ศูนย์กลาง" เอง และนโยบายการ delocalisation ก็ได้ถูกต่อต้านจากสหภาพแรงงานในประเทศศูนย์กลางอย่างแข็งขัน

สำหรับประเทศไทย แม้ว่าการลงทุนจะลดลง แต่เงินทุนต่างชาติกลับส่งกำไรกลับประเทศตนมากกว่าการนำทุนเข้าประเทศ ดังจะเห็นได้ว่า ในช่วงระยะ 2513-2522 ผู้ลงทุนชาวต่างชาติในไทยได้ส่งเงินออกในรูปดอกเบี้ย กำไร เงินปันผล ค่าลิขสิทธิ์ และการจัดการ รวมทั้งสิ้นเป็นเงิน 30,482.7 ล้านบาท แต่ในช่วงระยะเวลาเดียวกัน ปรากฏว่า ผู้ลงทุนต่างชาติในไทยนำทุนเข้ามาสุทธิรวมเป็นเงิน 16,178.5 ล้านบาท ในระยะเวลาดังกล่าว ผู้ลงทุนชาวต่างชาติส่งกำไร เงินปันผล และอื่น ๆ กลับประเทศตนมากกว่านำทุนเข้ามาประเทศเป็นเงิน 14,304.2 ล้านบาท³³ และนี่ก็เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ไทยต้องขาดดุลการชำระเงินสูง

ในขณะที่การลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศลดลง การกั้มเงินจากต่างประเทศก็เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว นับตั้งแต่แผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ 4 เงินกู้ผูกพันกับต่างประเทศก็งบประมาณ 6.9 ล้านบาทในช่วงแผนพัฒนาฉบับที่ 1 เป็นประมาณ 142 พันล้านบาทในช่วงแผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ 4 เมื่อพิจารณาจากอัตราส่วนของเงินกู้ผูกพันกับต่างประเทศก็งบประมาณพัฒนาเศรษฐกิจทั้งหมด การพึ่งเงินทุนต่างประเทศก็เพิ่มความสำคัญขึ้น

นับตั้งแต่ปี 2519 เป็นต้นมา โดยรวมนักวิชาการเป็นผู้ร้ายใหญ่ที่สุดก็จะเห็นได้ว่า ประมาณ ร้อยละ 35.4 ของการลงทุนในภาครัฐบาล ระหว่างปี 2520-2524 ต้องอาศัยเงินทุนจากต่างประเทศ เมื่อเทียบกับ 12% ในช่วงเวลาของแผนพัฒนา ฯ ตามฉบับแรก

เงินกู้จากต่างประเทศส่วนใหญ่จะถูกใช้เพื่อการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เช่นพลังงาน การคมนาคมและขนส่ง และการลงทุนโครงการหลายโครงการโดยเฉพาะ การสร้างเขื่อนกักเก็บไฟฟ้าเพื่อรับใช้อุตสาหกรรมเป็นหลัก ดังจะเห็นได้ว่า ในช่วงปี 2516-2519 ร้อยละ 82.8 ของจำนวนไฟฟ้าที่ใช้ในเขตกรุงเทพมหานครได้ถูกใช้ไปกับกิจการอุตสาหกรรมและธุรกิจต่าง ๆ ในภาคบริการ ชาวนาชาวไร่ในชนบทได้ใช้ไฟฟ้าเพียงร้อยละ 0.07 ของจำนวนการใช้ไฟฟ้าทั่วประเทศ³⁴

การลงทุนในภาคอุตสาหกรรมหนักก็ต้องใช้การลงทุนสูงมาก ทุนคงที่สูงและการหมุนรอบของทุนต่ำ อัตรากำไรต่ำผลตอบแทนในระยะยาว ซึ่งไม่เป็นอุตสาหกรรมที่ดึงดูดการลงทุนของต่างชาติ ในขณะที่ ซึ่งมุ่งลงทุนในอุตสาหกรรมเบา ที่ต้องใช้การลงทุนไม่มากนัก การหมุนรอบของทุนอยู่ในระดับสูงทำให้ถอนทุนคืนได้เร็ว และอัตรากำไรสูง ดังนั้น จึงต้องตั้งคำถามว่าการลงทุนของต่างชาตินั้นเพื่อผลประโยชน์ของใครกันแน่? นอกจากนั้น การลงทุนของรัฐบาลในโครงสร้างพื้นฐาน จะสร้างความประหยัคทางเศรษฐกิจจากภายนอก (external economic) เพื่อลดต้นทุนการผลิตให้บริษัทลงทุนต่างชาติอีกด้วย

ในขณะที่การลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศเพิ่มขึ้น ประกอบด้วยปรากฏการณ์สำคัญคือ การกู้ยืมเงินจากสถาบันการเงินเอกชนในต่างประเทศ มีแนวโน้มที่จะเพิ่มขึ้น โดยที่แต่เดิมนั้น เงินทุนจากแหล่งภายนอกประเทศที่นำเข้ามาลงทุนในภาครัฐบาล ส่วนใหญ่เป็นเงินกู้จากองค์การระหว่างประเทศและรัฐบาลต่างประเทศ⁸⁵ ส่วนการกู้ยืมเงินของรัฐบาลจากสถาบันการเงินเอกชนในต่างประเทศมีไม่มากนัก สิ่งนี้ สอดคล้องกับ privatisation ของการเป็นหนี้สิน มองอีกนัยหนึ่งก็คือ การลงทุนของชาติในอีกรูปหนึ่งนั่นเองคือ แทนที่จะเป็นการลงทุนทำการผลิตเพื่อเอากำไร ก็เป็นการให้เงินกู้เพื่อเก็บดอกเบี้ย เป็นการให้เงินกู้เพื่อเก็บดอกเบี้ยในยามที่เศรษฐกิจทั่วโลกตกต่ำ ประ-

เทศกู้มาก็ยังกู้มากขึ้น หนี้ก็ยังทับถมมากขึ้นเพราะสภาพการสะสมแบบพอกพูนของการกู้หนี้ยืมสิน การกู้เงินเปรียบเสมือนยาเสพติด กู้มากมากก็ยังมี ความจำเป็นที่จะต้องกู้มากขึ้น ดังแสดงให้เห็นจากตาราง (ที่ 4) ข้างล่างนี้

สมมติว่า ประเทศหนึ่งต้องการพัฒนาประเทศโดยใช้วิธีกู้เงินจากต่างประเทศ จำนวน 1,000 ดอลลาร์ ทุก ๆ ปี มีเงื่อนไขการชำระคืนภายในระยะเวลา 20 ปี โดยเสียดอกเบี้ยในอัตรา ร้อยละ 10 จะเห็นได้ว่า เงินคงเหลือภายหลังการหักค่าใช้จ่าย เพื่อชำระหนี้ (ต้น + ดอกเบี้ย) จะมีจำนวนลดลงในแต่ละปี (ดูคอลัมน์ที่ 5) ในปีที 5 จะต้องกู้เงินเป็นจำนวนถึง 700 ดอลลาร์ เพื่อมาใช้หนี้ในปีที่ 8 เงิน 1,000 ดอลลาร์จะไม่เพียงพอต่อการชำระหนี้ ซึ่งก่อนอื่นในอีกที จะต้องกู้

ตารางที่ 4 : การกู้เงินจำนวน 1,000 ดอลลาร์ในแต่ละปี โดยจะต้องชำระคืนภายใน 20 ปี ในอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 10

ปี	เงินกู้ใหม่ (1)	ภาระการชำระหนี้ที่ทับถม			เงินสุทธิที่เหลือ
		ดอกเบี้ย (2)	ต้น (3)	รวม (4)	(1)-(4) (5)
1	\$ 1,000	\$100	\$50	\$150	\$850
2	1,000	200	100	300	700
3	1,000	285	150	435	565
5	1,000	450	250	700	300
6	1,000	525	300	825	175
7	1,000	595	350	945	55
8	1,000	660	400	1,060	-60
10	1,000	775	500	1,275	-125

⁸⁵ ที่มา : Monthly Review, Vol. 35 No. 8 January 1984, หน้า 2.

เงินเพิ่มคือจำนวน 1,060 ดอลลาร์ และในปีที่ 10 จะต้องถูกเพิ่มเป็น 1,125 ดอลลาร์เพื่อมาชำระหนี้เท่านั้นในขณะเดียวกัน ถ้าอัตราดอกเบี้ยของเงินกู้ยืมใหม่เพิ่มขึ้น หรือการส่งสินค้าออกตกลง การกู้เงินก็จะมีจำนวนเพิ่มขึ้นอีก และการกู้ยืมเงินจากต่างประเทศก็จะกลายเป็นวิถีชีวิตประจำวันไป³⁶

ในกรณีของประเทศไทย เมื่อเปรียบเทียบกับปีแรก (2504) ที่รัฐบาลเริ่มใช้นโยบายการพัฒนา ฯ สิ้นสุดปีนั้นมียอดหนี้คงค้างทั้งทางภาคเอกชนและภาครัฐบาลรวมกัน 223.5 ล้านดอลลาร์สหรัฐ (หรือ 15,670.1 ล้านบาท) อีก 22 ปี ต่อมาเมื่อสิ้นปี 2526 หนี้คงค้างของภาครัฐบาลและภาคเอกชนมีจำนวนรวมกันถึง 9,520.3 ล้านดอลลาร์สหรัฐ คือสูงถึง 42.5 เท่าตัว แบ่งเป็นของภาคเอกชน 2,655.3 ล้านดอลลาร์ ภาครัฐบาล 6,865.0 ล้านดอลลาร์

ตั้งแต่ปี 2517 เป็นต้นมา ภาวะการชำระคืนหนี้ต่างประเทศรวมของ ไทยเมื่อเทียบกับความสามารถในการหารายได้ที่เป็นเงินตราต่างประเทศสูงขึ้นทุกขณะ กล่าวคือในปี 2517 คิดเป็นอัตราส่วนเพียง 8.3% ขึ้นมาเป็น 16.6% ในปี 2521 และเป็น 19.5% ในปี 2526 ซึ่งตัวที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในระยะดังกล่าวก็คือหนี้ภาครัฐบาล จากที่เคยมีภาวะในการชำระคืนเพียง 2.0% ในปี 2517 ขึ้นมาเป็น 4.0% ในปี 2521 และเป็น 10.3% ในปี 2526 ส่วนที่เหลือเป็นภาคเอกชน ซึ่งมีส่วนในการชำระคืนหนี้ต่างประเทศแต่ละปีเคลื่อนไหวอยู่ในระดับประมาณ 6.3-10.0% ของรายได้

จากสินค้าและบริการส่งออกตลอดระยะเวลา 10 ปี ที่ผ่านมา ถ้าพิจารณาว่า รัฐบาลได้ตั้งเป้าหมายการส่งออกให้เพิ่มขึ้นร้อยละ 22.5 แต่กลับเพิ่มขึ้นจริงเพียง 4.6 (2525) ในปี 2526 ที่ผ่านมา สถานการณ์กลับทรุดหนักลงไปอีกโดยรายได้จากการส่งออกตกต่ำลงจากปีก่อนหน้า ถึงร้อยละ 7.1 ซึ่งชี้ว่าสมรรถนะการชำระหนี้ของไทยมีแนวโน้มลดลง และแม้ว่าจะมีการตั้งข้อสมมติฐานให้รายได้จากการส่งออกในอนาคตเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 15 ต่อปี แล้วยังคงยาก แต่จากการคาดคะเนของธนาคารแห่งประเทศไทย สักส่วนของภาระหนี้รัฐบาลและวิวิธสาหัสกิจการส่งออกในอนาคตจะยังสูงถึงระดับ ร้อยละ 12.2 ในปี 2531³⁷

2) นายทุนเอกชนภายในประเทศจะได้รับผลประโยชน์จากโครงการร่วมลงทุนรัฐบาลเอกชน โดยที่รัฐบาลจะเป็นผู้รับผิดชอบต่อการ "เสี่ยง" ในการลงทุนเป็นส่วนใหญ่ เพราะถ้าอนาคตของโครงการเกิดไม่ขึ้น เอกชนก็พอที่จะขายหุ้นเพื่อเอาเงินคืน ในขณะที่เดียวกัน เอกชนจะใช้วิธีกู้เงินจากต่างประเทศเพื่อมาซื้อหุ้น ทำให้รัฐบาลมีค่าใช้จ่ายในการร่วมลงทุนสูงเนื่องจากต้องมีภาระจ่ายดอกเบี้ยจากเงินกู้ยืม

นอกจากนั้น การเคลื่อนย้ายทรัพย์สินจากภาครัฐบาลสู่ภาคเอกชนก็สามารถกระทำโดยผ่านกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจอย่าง "รวดเร็วที่สุด" ในกรณีนั้น ภาคเอกชนจะสามารถเข้าครอบครองกระบวนการสะสมทุนในภาครัฐบาลได้ จำเป็นที่จะต้องมีการใช้จ่ายของรัฐบาลในระดับสูง (โดยเฉพาะการใช้จ่ายภายในประเทศ) รัฐบาลจึงต้องมีโครงการใหญ่ ๆ "เกินตัว" หลายโครงการ เปิด

โอกาสให้เอกชนทำสัญญากับรัฐบาลเพื่อการก่อสร้างต่าง ๆ เช่นการก่อสร้างถนน สนามบิน ท่าเรือ ฯลฯ ดังนั้นรัฐบาลในประเทศค้อยพัฒนาทั้งหลายจึงมักจะมีแนวโน้มในการใช้จ่ายเกินตัว มีการลงทุนในโครงการใหญ่ ๆ แบบฟุ่มเฟือย ซึ่งเป็นการสร้างความเสี่ยงทางเศรษฐกิจให้กับประเทศชาติ และเงินเฟ้อ ซึ่งเกิดจากการใช้จ่ายเกินตัวของรัฐบาลในโครงการพัฒนาต่าง ๆ ก็เป็นเครื่องมือในการถ่ายเททรัพย์สินจากรัฐบาลสู่ภาคเอกชน³⁸

3) โครงการขนาดใหญ่ ๆ มักจะมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับระบบรัฐ การเปิดโอกาสให้มีการก่อสร้างอาคารราชการต่างๆ โครงการพัฒนาใหญ่ ๆ จะส่งเสริมอำนาจและบารมีของกระทรวงต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

ปัญหาอื่น ๆ ซึ่งเกิดจากการใช้กลยุทธการพัฒนาอุตสาหกรรมแบบทดแทนการนำเข้า : ศึกษากรณีอุตสาหกรรมประกอบรถยนต์

1) การพัฒนาอุตสาหกรรมแบบทดแทนการนำเข้า มักจะเกิดคู่ไปกับภาวะเงินเฟ้อ ทั้งนี้เงินเฟ้อจะเป็นกลไกในการถ่ายเทกำไรจากภาคนอกอุตสาหกรรมสู่ภาคอุตสาหกรรม

เศรษฐกิจไทยเริ่มประสบปัญหาเงินเฟ้อตั้งแต่ปี 2516 และทวีความรุนแรงขึ้นตั้งแต่ปี 2520 เป็นต้นมา อัตราเงินเฟ้อในปี 2520 และปี 2521 เท่ากับ 7.6% และ 7.9% ตามลำดับ และเท่ากับ 9.9% ในปี 2522 เราสามารถแจกกันของเงินเฟ้อได้ดังนี้คือ ประการแรก เงินเฟ้อที่เกิดจากการ

ขึ้นราคาน้ำมันของกลุ่มโอเปก แต่เนื่องจากรัฐบาลได้เข้าไปอุดหนุน (subsidize) ราคาน้ำมันเอาไว้มาก จึงกล่าวได้ว่าการขึ้นราคาน้ำมันมีผลกระทบน้อยต่อราคาสินค้าในตลาด ประการที่สอง การใช้ transfer pricing ในการถ่ายเทกำไรไปยังบริษัทแม่ในต่างประเทศ ทำให้สินค้าเครื่องจักรสินค้าชิ้นกลาง และวัตถุดิบบางประเภท มีราคาสูงขึ้น นอกจากนั้น การลดค่าของเงินดอลลาร์สหรัฐในช่วงระยะ 2513-2520 ก็เป็นการลดค่าเงินบาทโคเปปียาย ซึ่งแม้ว่าจะมีส่วนส่งเสริมการส่งออกแต่ก็มีผลให้สินค้านำเข้าจากต่างประเทศมีราคาสูงขึ้น ดังจะเห็นได้ว่า ดัชนีราคาสินค้าเข้าในปี 2516 เพิ่มขึ้นถึง 10.5% ซึ่งทำให้ต้นทุนการผลิตภายในประเทศสูงขึ้นด้วย ประการที่สาม นโยบายการคุ้มครองอุตสาหกรรมและการส่งเสริมการระจุกตัวทางธุรกิจของรัฐบาล ได้สนับสนุนการกำหนดราคาแบบผูกขาด (monopoly pricing) ดังจะเห็นได้ว่าการที่อุตสาหกรรมประกอบรถยนต์ได้ทวีความคุ้มครองทางด้านภาษีอากรที่รัฐบาลจัดให้ในรูปของความแตกต่างของภาษีขาเข้าของรถยนต์นำเข้าแบบสำเร็จรูป (ภาษี 150%) และการส่งชิ้นส่วนเข้ามาประกอบ (ภาษี 90%) และในที่สุด (ปี 2521) การห้ามนำรถยนต์ประกอบสำเร็จรูปเข้า จึงเปิดโอกาสให้บริษัทต่างชาติและผู้ผลิตภายในประเทศผูกขาดตลาดรถยนต์ กำหนดราคาขายสูง (Overpricing) ประการที่สาม การให้เงินกู้เกินตัวของธนาคารพาณิชย์ และบริษัทเงินทุนต่าง ๆ มีเงินทุนหมุนเวียนในระบบเศรษฐกิจมากกว่าการผลิตจริง ๆ จึงก่อกระบวนการ demonetisation ขึ้น

ในอุตสาหกรรม ซึ่งมีการกระจุกตัวทางธุรกิจสูง เช่น อุตสาหกรรมประกอบรถยนต์ เป็นต้น โรงงานจะสามารถกำหนดราคาสินค้าในลักษณะการแข่งขันแบบผูกขาด ซึ่งราคานี้จะรวมกำไรแบบ กำไรเกินควร (Overprofit) ไว้ด้วย ดังนั้น ในราคาระดับนี้ จะมีการควบคุมปริมาณการผลิตมิให้มีมากเกินไป ซึ่งหมายความว่า เงินจำนวนเท่าเดิมจะซื้อสินค้าได้ในปริมาณที่น้อยกว่าที่ควรจะเป็น จึงเป็นเงินเฟ้อในรูปแบบหนึ่ง ซึ่งก่อความสูญเสียให้กับสังคมส่วนใหญ่ นอกจากนั้น ในตลาดที่มีการผูกขาดสูง บรรษัทยักษ์ใหญ่จะสามารถกำหนดระยะเวลาการถ่ายค่าเสื่อมของเครื่องจักรในมูลค่าของสินค้าให้สั้นลง มีผลให้ราคาสินค้าสูงเกินความเป็นจริง เพราะเครื่องจักรที่ใช้ในการผลิตจริง ๆ ก็มีอายุใช้งานไม่ถึงกำหนด ซึ่งการสูญเสียทางเศรษฐกิจนี้ประชาชนส่วนใหญ่เป็นผู้แบกรับภาระ

2) นอกจากปัจจัยอื่นที่กล่าวมาแล้ว อุตสาหกรรมประกอบรถยนต์มีต้นทุนการผลิตสูง (2 ถึง 3 เท่า ของรถยนต์ที่ผลิตในต่างประเทศ) มีสาเหตุจากการขาดความประหยัดทางเศรษฐกิจ (Economics of scale) ในการผลิต เนื่องจากการผลิตประกอบรถยนต์ในประเทศเป็นการผลิตเพื่อตลาดหุ้มเหยี่ยวของคนกลุ่มน้อย ซึ่งเราจะเห็นได้ว่า รถยนต์ที่ผลิตขึ้นมีจำนวนแบบกว่า 60 ชนิด ไม่เหมาะสมสำหรับการผลิตแบบขนาดใหญ่ (mass production) การเปลี่ยนแบบรถยนต์แต่ละแบบ แต่ละรุ่น จะต้องมีการลงทุน มีการหยุดการผลิตเพื่อปรับ Production line ซึ่งทำให้เกิด "ช่องว่าง" ในช่วงเวลาทำงานมาก

แต่ถ้าสมมติว่า รัฐบาลสามารถบังคับให้ผู้ประกอบรถยนต์นั่งลดจำนวนแบบรถลงมาเหลือ 2 หรือ 3 โมเดล เพื่อสร้างเงื่อนไขในการผลิตแบบขนาดใหญ่ แต่ระหว่างความเป็นไปได้กับความเป็นจริงก็เป็นคนละเรื่อง ตีมูลค่ากำหนดการผลิตและการผลิตกำหนดตีมูลค่า ถ้าตีมูลค่าเกิดจากประชาชนส่วนใหญ่ก็จะส่งผลกระทบต่อสมทุนในแง่ที่ว่า เกิดการจูงใจให้มีการลงทุนเพราะถ้าลงทุนไปแล้ว ก็จะมีตลาดเพื่อระบายสินค้าที่ผลิตขึ้นนั้นรองรับอยู่ หรือพูดอีกนัยหนึ่งคือ ช่วงการหมุนเวียน-การซื้อขายสินค้า (circulation) เป็นส่วนหนึ่งของช่วงการผลิต (production) แม้ว่าอุปทานจะไม่มีผลกระทบต่อผลตอบแทนของทุน เพราะผลตอบแทนของทุนจะเกิดขึ้นในช่วงการผลิต หรือการผลิตมูลค่าส่วนเกินโดยแรงงานบังคับ เมื่อสินค้าที่ผลิตขึ้นนั้นถูกขายในตลาดแสดงว่าไม่มีอุปสรรคในการเปลี่ยนสินค้าเป็นเงิน มูลค่าส่วนเกิน (แบบ potential) ที่ผลิตขึ้นในช่วงการผลิตจึงกลายเป็นจริง หรือที่เรียกว่า ถูก realized มูลค่าส่วนเกินที่แปรรูปเป็นตัวเงินสืบเนื่องมาจากกระบวนการซื้อขายสินค้าในตลาด จึงเปิดโอกาสให้นายทุนสามารถลงทุนเพิ่มในปีต่อมา เพื่อขยายกิจกรรมการผลิต เพื่อนำเทคนิคใหม่ ๆ ที่ทันสมัยมาใช้ และเพื่อการค้นคว้าทางเทคนิคซึ่งจะมีผลโดยตรงต่อประสิทธิภาพการผลิตของแรงงาน

ที่นี้ เมื่อพิจารณากรณีของไทยจะเห็นได้ว่าการระบายสินค้ากับบริโภคแบบถาวรมุ่งที่กลุ่มที่ร่ำรวยและชนชั้นกลาง (ส่วนหนึ่ง) ซึ่งประกอบเป็นประชากรจำนวนน้อย ไม่ได้ตอบสนองของความต้องการของประชาชนส่วนใหญ่ ดังนั้น แม้ว่าการสะสมทุนแบบทดแทนการนำเข้า จะมีผลวัฏใน

ตารางที่ 5

ปี	จำนวนโรงงานประกอบรถยนต์	กำลังการผลิต (คันต่อปี)	ปริมาณการประกอบรถยนต์นั่งรถยนต์บรรทุกโดยสารและใช้งาน		
			รถยนต์นั่ง	รถยนต์บรรทุก	รวม
2504	1	2,700	310	215	525
2515	13	22,000	11,630	7,755	19,385
2519	18	59,000	15,333	25,729	41,062
2520	18	65,000	18,564	47,310	65,874
2524	20	119,795	—	—	—

ที่มา : กระทรวงอุตสาหกรรม

ระยะสั้นเพราะได้อาศัย “อุปสงค์ที่ 3” เป็นหลักในการระบายสินค้า แต่ในระยะยาวแล้ว อุตสาหกรรมภายในประเทศจะขาดความสามารถในการพัฒนาตลาดสามารถในการขยายตัวเนื่องจากความล้มเหลวในการพัฒนาตลาดภายในชั้น นอกจากนี้แล้ว ความแตกต่างระหว่างรายได้ของชนชั้นกลาง (ส่วนใหญ่) กับรายกรรถยนต์นั่งสำเร็จรูป ซึ่งนับวันจะขยายห่างจากกันมากขึ้น ก็ส่งผลกระทบต่อในเชิงสนับสนุนการขยายตัวอย่างต่อเนื่องของอุตสาหกรรมประเภทนี้ และกำลังการผลิตรถยนต์ที่ไม่ได้ถูกใช้ไปหรือ การทำงานของเครื่องจักรค่าระดับก็เบี่ยงเบนหนึ่งถึงความล้มเหลวของอุตสาหกรรมประกอบรถยนต์ในประเทศไทย

3) จากการที่ความต้องการของรถยนต์ในประเทศมีจำกัด (โดยเฉพาะรถยนต์นั่ง) อีกทั้งผู้ผลิตต้องตอบสนองของความต้องการยนต์ในตลาด ซึ่งมีหลายแบบหลายประเภทด้วยกัน ซึ่งบริษัทประกอบรถยนต์ต้องผลิตในแต่ละขนาดในปริมาณน้อย

ทำให้ความต้องการต่อชิ้นส่วนของรถยนต์ในแต่ละแบบอยู่ในวงจำกัด ความสามารถในการทดแทนชิ้นส่วนจึงมีจำกัดเพราะไม่มีการผลิตชิ้นส่วนที่เป็นมาตรฐาน (Standardized) ก่อให้เกิดการไม่ประหยัด (diseconomies) ไม่ชักจูงให้มีการนำเอาเทคนิคการผลิตใหม่ ๆ มาใช้ การผลิตชิ้นส่วนภายในประเทศจึงมีต้นทุนสูง ซึ่งส่งผลให้รถยนต์นั่งมีราคาสูงด้วย เพื่อลดต้นทุนการผลิตลง ผู้ผลิตจะหาทางออกโดยการใช่วัตถุดิบที่ไม่ได้มาตรฐาน ซึ่งมีผลเสียต่อคุณภาพของสินค้าที่ผลิตขึ้น

นอกจากนี้แล้ว ปัญหาภาษีการค้า ชำรุดนั้นก็ส่งเสริมให้อุตสาหกรรมขยายตัวตามแนวกิ่ง หรือ Vertically integrated เพื่อเสียภาษีในชั้นก่อนเสียคือ คอนขายสินค้าสำเร็จรูป ผู้ประกอบการผลิตจะเริ่มผลิตทั้งตัววัตถุดิบ เรื่อยมาจนเป็นสินค้าสำเร็จรูป ก็คือ วัตถุดิบใช้เองเพื่อผลิตสินค้าชั้นกลางใช้เอง → สินค้าสำเร็จรูป → ขาย³⁹ การผลิต

แบบทุกชั้นตอนนี้ จะนำไปสู่การก่อตั้งอาณาจักรอุตสาหกรรมสาขาต่าง ๆ การผูกขาดทางโครงสร้าง การผลิตชั้นส่วนที่ซ้ำซ้อน เกิดสภาพถ่วงกันต่างผลิต (despecialisation) ทำให้ต้นทุนการผลิตสูง และขาดการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ

4) การที่บรรษัทลงทุนต่างชาติได้ประโยชน์จากแรงงานราคาถูก กลับไม่ได้กระตุ้นให้มีการใช้เทคนิคการผลิตแบบใช้แรงงานมาก การใช้แรงงานราคาถูกกลับควบคุมไปกับการใช้เทคนิคที่ทันสมัยในการผลิต เทคนิคที่ประหยัดแรงงาน (labour saving) ดังจะเห็นได้ว่า โครงสร้างของการผลิตของประเทศไทยเมื่อ 20 ปี ที่ผ่านมา ได้เปลี่ยนแปลงดังนี้ กล่าวคือสัดส่วนของมูลค่าผลผลิตในภาคเกษตรและอุตสาหกรรมเมื่อ 20 ปี ที่ผ่านมา เป็น 40% และ 11% แต่ปัจจุบันสัดส่วนดังกล่าวของภาคเกษตรกรรม และอุตสาหกรรมเปลี่ยนไปเป็น 25% และ 20% ตามลำดับ แต่เมื่อพิจารณาถึงโครงสร้างการจ้างงานของประเทศจะพบว่า ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงเท่าที่ควร จากตัวเลขการจ้างงานชั้นปฐม ชั้นแปรรูป และชั้นบริการ จะพบว่า การจ้างงานในชั้นปฐมมีอยู่ถึง 84.01% ชั้นแปรรูป 4.16% และชั้นบริการประมาณ 11.84% 20 ปีต่อมา ปรากฏว่าการจ้างงานชั้นปฐมยังคงเป็น 72.91% ชั้นแปรรูปเพิ่มเป็น 10% และชั้นบริการเพิ่มขึ้นมาเป็น 17.72% แสดงให้เห็นว่าในปัจจุบันการจ้างงานของไทยยังอยู่ในชั้นปฐม ทั้งที่โครงสร้างการผลิตอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้น แต่การจ้างงานในภาคอุตสาหกรรมยังขยายตัวไม่ได้สัดส่วนกับโครงสร้างการผลิต นอกจากนี้จะเห็นได้ว่า ภาคเกษตรเป็นภาคที่มีประสิทธิภาพในการผลิตต่ำ

แต่กลับดูดซับแรงงานได้มากกว่า⁴⁰ เมื่อพิจารณาการผลิตของภาคอุตสาหกรรมก็จะเห็นได้ว่า เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วคือ เฉลี่ยแล้ว 10% ในระยะ 20 ปีที่ผ่านมา แต่การจ้างงานในภาคอุตสาหกรรมไม่แตกต่างกันมากนัก คือจาก 4% ในปี 2503 มาเป็น 9% ในปี 2524 .

ในสภาพของความยากจน ชาวนาจะมีครอบครัวขนาดใหญ่ซึ่งเป็น "กลยุทธ์อย่างหนึ่งในการอยู่รอด" (strategy of survival) การมีบุตรมากนอกจากจะเป็นแรงงานในการทำนา ทำไร่แล้วยังเป็นที่พึ่งพิงของพ่อแม่ในยามแก่ชราด้วย จึงไม่แปลกที่ภาคที่ยากจนที่สุด เช่น ภาคอีสาน เป็นภาคที่มีประชากรมากที่สุดและเป็นภาคที่มีอัตราการเพิ่มประชากรสูงที่สุดด้วย⁴¹

เพื่อการอยู่รอด ชาวนาจะส่งสมาชิกในครัวเรือนเข้ามาทำงานในเมืองหลังฤดูว่างจากการทำนา ชาวนาเหล่านี้มีฐานะกรรมกร-ชาวนา เป็นแรงงานประเภทไร้ฝีมือ และได้รับค่าจ้างต่ำ นอกจากนั้น มีชาวนาจำนวนหนึ่ง ซึ่งต้องอพยพเข้ามาหางานทำในเมืองสืบเนื่องมาจากการสูญเสียที่ดินทำกิน หรือมีที่ดินทำกินไม่เพียงพอที่จะเลี้ยงครอบครัว ฯลฯ ชาวนาเหล่านี้จะแปรสภาพมาเป็นแรงงานเสรี และดำรงชีพอยู่ได้ด้วยการขายแรงงานเพื่อแลกกับค่าจ้าง แต่ในระยะ 20 ปี ที่ผ่านมา การกระจุกตัวของประชากรในกรุงเทพมหานครอยู่ในระดับสูงมาก ซึ่งบ่งถึงความล้มเหลวของภาคอุตสาหกรรมในการดูดซับแรงงานทั้งหลายที่อพยพเข้ามาหางานทำในเมือง ทั้งนี้ยังไม่พิจารณาว่าโครงสร้างอายุของไทย ซึ่งจำนวนประชากรอายุ 10-14 ปีมีแนวโน้มสูง สืบเนื่องมาจากปัญหาความยากจน (การลดลงของประชากรในวัยความ

ยากจนนั้น มิได้หมายความว่า การกระจายรายได้ และทรัพย์สินจะมีความเสมอภาคมากขึ้น) เป็นเหตุให้ประชากรเข้ามาสู่ตลาดแรงงานเป็นจำนวนมาก ๆ ในทุก ๆ ปี

ผู้ใช้แรงงานส่วนหนึ่ง อันประกอบด้วยแรงงานหญิงและเด็กซึ่งเพิ่มจำนวนขึ้นเรื่อย ๆ จึงต้องทำงานในภาคเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการ (informal sector) ส่งเสริมให้ภาคนี้ขยายตัวใหญ่โตขึ้น ภาคเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการจะประกอบไปด้วยโรงงานขนาดเล็ก มีคนงานจำนวนน้อย การจ้างงานแบบชั่วคราว เป็นโรงงานดำเนินกิจการทางด้านการค้าขนาดเล็ก ซึ่งมีผลิตภาพแรงงานต่ำ แต่โรงงานเหล่านี้ ก็สามารถเบียดค้ำเนินกิจการอยู่ได้เพราะอาศัยการจ่ายค่าแรงถูก มีสวัสดิการด้านการรักษาพยาบาลน้อย และชั่วโมงทำงานมาก คงจะเห็นได้จากกรณีโรงงาน "นรก" ซึ่งจ่ายค่าแรงให้เด็กเพียง 2,000-3,000 บาทต่อปี ขณะที่ชั่วโมงทำงานสูงถึง 15 ชั่วโมง⁴² สภาพการทำงานที่ย่ำแย่ เนื่องจากโรงงานจะประหยัดค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ถึงที่สุด ทำให้เด็ก ซึ่งทำงานได้ไม่กี่ปีก็ต้องพิการไป โคนเปลตออกจากงานเพื่อส่งกลับไปเป็นภาระให้กับครอบครัวของเด็กในชนบท ดังนั้น ในประเทศทุนนิยม "ค้อยพัฒนา" ทั้งหลาย ภาคเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการจะมีขนาดใหญ่โต มีบทบาทสำคัญ ในการสร้างงานส่วนภาคอุตสาหกรรมจะมีขนาดเล็ก สอดคล้องความผิดปกติในการเติบโตของระบบเศรษฐกิจ ซึ่งความผิดปกติก็คือ ความผิดปกติของการพัฒนาทุนนิยมแบบ savage ในประเทศค้อยพัฒนาตามธรรมชาติของระบบทุนนิยมโลก

แรงงานอีกส่วนหนึ่ง ที่อพยพเข้ามาหางานทำในเมืองได้กลายเป็น "กองกำลังแรงงาน

สำรอง" (reserve army of labour) ที่อยู่นอกวงจรของการอุตสาหกรรมด้วยเหตุนี้ กระบวนการก่อตัวเป็นเมือง (urbanisation) ที่เกิดขึ้นในไทย จึงแตกต่างกับประสบการณ์ของยุโรปตะวันตก ในกรณีอังกฤษเป็นตัวอย่าง กระบวนการก่อตัวเป็นเมืองเกิดขึ้นพร้อม ๆ กับการพัฒนาอุตสาหกรรม แรงงานที่ถูกแยกออกจากที่ดินจะถูกดูดซึมเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรม ในขณะที่กระบวนการก่อตัวเป็นเมืองในประเทศค้อยพัฒนาเช่นประเทศไทย เกิดก่อนการพัฒนาอุตสาหกรรม การอพยพย้ายถิ่นของประชากรในประเทศเหล่านี้ จึงมีสาเหตุมาจากปัจจัยผลักดัน (Push factor) เป็นหลัก และแทนที่ผู้อพยพย้ายถิ่นจะเข้ามาอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดีกว่า กลับต้องมาแออัดกระเจกตัวกันอยู่ในสลัม มีค่าใช้จ่ายในการครองชีพที่แท้จริงสูงเนื่องจาก ค่าครองชีพในกรุงเทพฯ สูงขึ้น ๆ ทุกปี ต้องใช้จ่ายค่าพาหนะในการเดินทาง ค่าเช่าบ้าน ฯลฯ⁴³

นอกจากนั้น การเดินทางไปทำงานในต่างประเทศ เช่นตะวันออกกลาง ซองกง สิงคโปร์ ฯลฯ ก็เป็นทางออกให้กับแรงงานเสรีอีกจำนวนหนึ่ง ในแต่ละปี ผู้ที่เดินทางไปทำงานในต่างประเทศมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ คือจาก 14,465 คนในปี 2521 เป็น 108,727 คนในปี 2525 หรือเพิ่มขึ้น 8 เท่าในช่วงระยะเวลาเพียง 4 ปี เท่านั้น พลังแรงงานได้กลายเป็นสินค้าประเภทหนึ่งไป จะแตกต่างกับสินค้าประเภทอื่นก็ตรงที่ผลิตมูลค่าขึ้น แรงงานที่ไปทำงานในต่างประเทศจะประกอบด้วยผู้ใช้แรงงานในวัยหนุ่มสาว สามารถรับงานหนัก และเสี่ยงอันตรายได้ ในสิงคโปร์ โรงงานที่ผลิตเพื่อการส่งออก มักจะเป็นโรงงานที่ทันสมัยแบบ

ใช้เครื่องจักรมาก การหมุนรอบของแรงงานสูง การทำงานหนักประกบกับเครื่องจักรทันสมัย ซึ่งทำงานในจังหวะเร็วค่าจ้างที่ได้รับแม้ว่าจะสูงกว่า ในประเทศไทย แต่ก็ต่ำกว่าแรงงานประเภทเดียวกันในสิงคโปร์ การทำงานแบบรีดเค้น ก่อให้เกิดการสึกหรยของแรงงานก่อนหมดวัยทำงาน มีจำนวนไม่น้อยที่ต้องเสียชีวิตไปหรือพิการลงถึงปรากฏเป็นข่าวทางหน้าหนังสือพิมพ์เสมอ ๆ เมื่อใช้การไม่ได้แรงงานเหล่านี้ก็จะถูกส่งกลับให้ประเทศบ้านเกิดแบกรับภาระไว้อีก แม้ว่าผู้สนับสนุนการส่งออกของแรงงาน (labour exportation) จะอ้างการทำรายได้เข้าประเทศไว้เป็นเหตุผล ทว่าควรมีการประเมินผลเสียในระยะยาว เช่น การสูญเสียแรงงานในเกษตรในช่วงฤดูเพาะปลูก การสูญเสียทักษะในการทำการเกษตรหรือหัตถกรรมการก่อกองเงิน และการสูญเสียที่ดินสืบเนื่องมาจากค่าใช้จ่ายในการเดินทาง ค่าเดินทาง ฯลฯ

๕) สาเหตุที่มีการจ้างงานต่ำในภาคอุตสาหกรรม เป็นเพราะว่าอุตสาหกรรมที่ได้รับการส่งเสริมการลงทุน มักจะเลือกใช้การผลิตแบบใช้เครื่องจักรทุนแรงมากถึงจะเห็นได้ว่า จากการสำรวจในปี 251๘ พบว่าโครงการร่วมทุนไทย-ญี่ปุ่นจำนวน 1๐3 บริษัท จ้างคนงานไทยเพียง 5๐,๘๘2 คน คิดเป็นร้อยละ ๐.27 ของกำลังแรงงานรวมของประเทศ หรือ ร้อยละ 1.1 ของกำลังแรงงานในสาขาที่มีใช้เกษตรกรรม^{๔๔} นอกจากนี้รัฐบาลก็มีนโยบายที่สนับสนุนแนวโน้มนี้ ด้วย จะเห็นได้ว่าอุตสาหกรรมขนาดใหญ่จะได้รับการยกเว้น หรืออากรขาเข้าสำหรับเครื่องจักรและอุปกรณ์ที่ใช้ในกระบวนการผลิต เพื่อหวังการถ่ายทอดทางเทคโนโลยี

แต่ข้อเท็จจริงที่สำคัญคือ เครื่องจักร “ทันสมัย” ที่ว่านี้แท้จริงแล้ว เป็นเครื่องจักรที่ถูกไล่ออกจากประเทศที่พัฒนาแล้ว การแข่งขันกันแสวงหาประสิทธิภาพการผลิตประกอบกับความไม่ยืดหยุ่นของค่าจ้างที่เพิ่มสูงขึ้น ได้บังคับให้โรงงานต่างๆ ในประเทศทุนนิยม “ศูนย์กลาง” ต้องพยายามสรรหาประสิทธิภาพของแรงงานใหม่ๆ อยู่เสมอๆ ซึ่งจะทำให้โดยการนำเอาเทคนิคและเครื่องจักรทันสมัยมาใช้ในการผลิตตลอดเวลา การที่อุตสาหกรรมหนึ่งทำกำไรมาเนื่องจากมีผลิตภาพแรงงานสูง ก็จะส่งผลให้มีการเคลื่อนย้ายทุนจากอุตสาหกรรมสาขาอื่นมายังสาขานี้ เพื่อแสวงหากำไรสูงสุด ทำให้อัตรากำไรทั่วไป (General rate of profit) มีแนวโน้มที่จะคงสูงสู่ฐานเฉลี่ย ขณะที่มูลค่าของทุนคงที่เพิ่มขึ้นเนื่องจากการใช้เครื่องจักรในการผลิตมาก หรือทุนคงที่ (constant capital) เพิ่มขึ้นในอัตราที่สูงกว่าทุนผันแปร (variable capital) องค์ประกอบทุน (Organic composition of capital) หรือ c/v จะมีมูลค่าสูงขึ้น

$$\text{ถ้าให้ } \frac{PL}{V} = \text{อัตรากำไรสุทธิ} \quad (i)$$

$$\frac{C}{V} = \text{องค์ประกอบทางมูลค่าของทุน} \quad (ii)$$

$$2 = \frac{PL}{C+V} = \text{อัตรากำไร} \quad (iii)$$

$$= \frac{PL/V}{C/V+V/V} = \frac{PL/V}{1+C/V}$$

PL = มูลค่าส่วนเกิน (surplus value)

V = ทุนผันแปร (variable capital)

C = ทุนคงที่ (constant capital)

ถ้าให้อัตราการซุกตึ๊ดต่ำเกินไป (ผลิตภาพแรงงานไม่เปลี่ยนแปลง) การเพิ่มขึ้นทางมูลค่าขององค์ประกอบของทุน (C/V) จะส่งผลให้อัตรากำไรมีแนวโน้มที่จะตกลงตามสมการที่ 3 วิธีต้านแนวโน้มของอัตรากำไรที่ตกลงที่ประเทศทุนนิยม “ศูนย์กลาง” ไร้คือ การลดมูลค่าของทุนคงที่หรือ devaluation of capital ซึ่งอาจจะกระทำโดยการปิดโรงงานส่วนหนึ่งลง การทำลายทุนส่วนหนึ่งลงโดยวิธีการทำสงคราม หรือการก่อให้เกิดการเสื่อมทางมูลค่าของเครื่องจักรก่อนหมดอายุใช้งาน (premature obsolescence) ตัวอย่างเช่น เครื่องจักรหนึ่งซึ่งปกติมีอายุใช้งาน 21 ปี เมื่อนำเข้าไปใช้ในการผลิตจริง ๆ กลับมีอายุเพียง 10 ปี ก็ถูกโยทิ้ง ทั้งนี้เนื่องจากมีเครื่องจักรทันสมัยกว่า ที่ให้ประสิทธิภาพในการผลิตสูงกว่าถูกผลิตขึ้นมา ดังนั้น ในอนที่จริงแล้ว เครื่องจักรที่บรรษัทลงทุนต่างชาติ นำมาใช้ในประเทศคือยพัฒนาทั้งหลาย ไม่ใช่อะไรอื่น นอกจากเครื่องจักรที่เสื่อมมูลค่าจากการแข่งขันมีประสิทธิภาพการผลิตต่ำกว่าบรรษัทฐานการผลิตสากล แต่ที่บรรษัทลงทุนต่างชาติสามารถนำเครื่องจักรเหล่านี้เข้ามาใช้ผลิตในประเทศและดำเนินกิจการอยู่ได้ เพราะได้รับการคุ้มครองจากการแข่งขันจากต่างประเทศและแม้จะมีผลิตภาพแรงงานต่ำ ผลิตด้วยต้นทุนที่สูง ก็สามารถทดแทนได้จากการที่ค่าแรงต่ำ ชั่วโมงทำงานสูง และมีการคุ้มครองสูงในรูปของกำแพงภาษีสินค้านำเข้าสำหรับยุโรป

เมื่อไร กำแพงภาษีนี้ถูกยกเลิกไป โรงงานเหล่านี้จะถูกบังคับให้ทำการผลิตตามบรรษัทฐานของการผลิตสากล คือจะต้องปรับปรุงประสิทธิภาพในการผลิตด้วยการนำเทคนิคการผลิตใหม่ ๆ

มาใช้ลดต้นทุนการผลิตให้น้อยลง เพื่อขายแข่งขันกับสินค้าต่างประเทศในตลาด การที่สินค้าต่างประเทศมีราคาต่ำ (ถ้าไม่รวมการเก็บภาษีนำเข้า) คุณภาพดีกว่าโดยเปรียบเทียบ ไม่คิดว่าจะมีการ dumping ทั้งนี้สินค้าที่ขายในญี่ปุ่นเองจะมีราคาต่ำกว่าที่ส่งออกขายในต่างประเทศ แต่เป็นเพราะว่าต่างประเทศมีผลิตภาพแรงงานสูงกว่าเท่านั้น เราทราบว่า ตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึงปี 2513 เป็นยุคทองของการพัฒนาแบบ Fordism ในประเทศทุนนิยม “ศูนย์กลาง” คือการพัฒนาแบบปฏิสัมพันธ์กันระหว่างการเพิ่มผลิตภาพของแรงงานโดยใช้เครื่องจักรทันสมัย กับการเพิ่มค่าจ้างของกรรมกร กลายมาเป็นการพัฒนาแบบ “ก้าวขึ้น” ซึ่งประกอบด้วยมูลค่าองค์ประกอบของทุนคงที่⁴⁵

6) จากการที่อุตสาหกรรมไทยใช้แรงงานน้อย และเครื่องจักรมากก่อความสิ้นเปลืองในการใช้น้ำมันเชื้อเพลิง จากการศึกษาของ ดร.ศักดิ์ อัครเศรณี พบว่า ภาคอุตสาหกรรมไทยใช้พลังงานจากน้ำมันเชื้อเพลิงทั้งทางตรงและทางอ้อมในอัตราที่สูงมากเป็นสัดส่วนถึงร้อยละ 30 ของการใช้พลังงานทั้งหมด นี่ก็เป็นสาเหตุอีกส่วนหนึ่งที่ทำให้ไทยต้องขาดดุลการค้าอย่างมากมายในปัจจุบัน ในปี 2519 มูลค่าน้ำมันนำเข้าทั้งสิ้น 16,695 ล้านบาท หรือร้อยละ 22.9 ของมูลค่านำเข้าทั้งสิ้น ได้เพิ่มขึ้นเป็น 65,039 ล้านบาท หรือร้อยละ 30.1 ของมูลค่าการนำเข้าทั้งสิ้นในปี 2524

7) ปัญหาการถ่ายเทเทคโนโลยี สิ่งที่ต้องคำนึงคือ การผลิตมิได้มีทิศทางเทคนิคอย่างเดียว แต่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ทางการผลิตอย่างใกล้ชิด หลังการผลิตหนึ่ง ๆ จะประกอบด้วยค่าที่

เป็นเทคนิคซึ่งก็คือการ combine กันระหว่างผู้ผลิตโดยตรงกับปัจจัยการผลิต และคำถามที่เราเรียกว่าความสัมพันธ์ทางการผลิต หรือความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างผู้ผลิตด้วยกันในการเอาประโยชน์จากธรรมชาติทั้งนี้ต้องการที่จะชี้ว่า เทคนิคการผลิตแบบทันสมัย ซึ่งเกิดขึ้นในความสัมพันธ์ทางการผลิตหนึ่ง ๆ ในประเทศทุนนิยม “ศูนย์กลาง” เมื่อนำมาใช้โดยตรงในประเทศด้อยพัฒนา จะให้ประสิทธิภาพการทำงานที่ไม่เหมือนกัน เพราะเทคนิคที่นำมาใช้นี้ขาดพื้นฐานของความสัมพันธ์ทางการผลิตที่สอดคล้องกันมารองรับ

เทคโนโลยีนั้นประกอบด้วย 2 ส่วน ซึ่งแยกออกจากกันไม่ได้ ส่วนหนึ่ง ซึ่งประเทศด้อยพัฒนาอาจจะครอบครองได้คือ การถ่ายทอดความรู้ทางเทคนิคทางทฤษฎี (Theoretical knowledge) ซึ่งอาจจะกระทำผ่านการอบรม คู่มือ ฯลฯ แต่อีกส่วนหนึ่ง ความรู้ในเชิงปฏิบัติ หรือ Savoir faire ซึ่งเป็นสิ่งที่ถ่ายทอดกันไม่ได้เพราะเป็นผลผลิตจากประสบการณ์ในการทำงานร่วมกันของกรรมกรในการผลิตหนึ่ง ในสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมและสังคมหนึ่ง ประสบการณ์เรียนรู้จากความผิดถูก ซึ่งความรู้จะถูกสะสมและถ่ายทอดกันมาหลายยุคสมัยเป็นสิ่งที่ครอบครองได้ยากที่สุด⁴⁶

นอกจากนั้นแล้ว การนำเครื่องจักรทันสมัยมาใช้ทำการผลิตในประเทศโดยขาดการกลั่นกรองจะนำมาสู่ปัญหาการขาดแคลนแรงงานที่มีความชำนาญทางเทคนิค และการขาดแคลนวัตถุดิบ บ่อนโรงงาน ทั้งนี้ในต่างประเทศ ในการผลิตเครื่องจักรแต่ละประเภทจะมีการคำนวณเชิงการทำงานของเครื่องจักรที่ผลิตขึ้นแบบให้ได้ผลผลิตสูง

สุด (optimum) ซึ่งในสภาพนี้ จำต้องมีทรัพยากรของวัตถุดิบและสินค้าขั้นกลางเพื่อบ่อนโรงงานอย่างไม่ขาดสาย จะต้องมี การขนส่ง การคมนาคมที่ดีสะดวก การโทรคมนาคมที่ก้าวหน้า ซึ่งสิ่งเหล่านี้ อาจจะมีไม่พอหรือไม่มีเลยก็ได้ การที่ประเทศด้อยพัฒนานำเอาเทคนิคทันสมัยมาใช้แบบไม่มีการคัดแปลงจะก่อให้เกิด “ช่องว่าง” ของการทำงาน ในกระบวนการผลิตมาก “ช่องว่าง” นี้เกิดจากสาเหตุต่าง ๆ เช่น การรอกอยคามหาช่างหรือผู้เชี่ยวชาญต่างประเทศมาแก้เครื่องจักรที่พังลง การตั้งหยุดกระบวนการผลิต (production line) ลง บางตอนเพราะขาดวัตถุดิบที่จะมาบ่อนโรงงานหรือ ชิ้นส่วนประกอบหมักสติดอก และต้องเสียเวลารอกอยเพื่อการลำเลียงมาจากต่างประเทศ ฯลฯ

ขณะเดียวกัน การผลิตแบบใช้เครื่องจักรมากก็ไม่ส่งเสริมการสร้างแรงงานที่มีความชำนาญ ก็จะเห็นได้ว่า เยาวชนที่ได้รับการศึกษาน้อยกว่า ส่วนการว่างงานสูงกว่าเยาวชนที่ไม่ได้รับการศึกษา หรือมีการศึกษาต่ำ⁴⁷ ซึ่งชี้ว่าโรงงานส่วนใหญ่จะจ้างแรงงานไร้ฝีมือ ทั้งนี้เพราะว่า การจัดตั้งกิจการงานแบบสมัยใหม่ จัดการแบ่งงานกันทำแบบละเอียด คนงานแต่ละคนจะล้นทัดในการทำงาน เฉพาะอย่างเพื่อประหยัดเวลาที่เสียไปกับการเคลื่อนไหวเพราะต้องทำงานหลายอย่าง ทั้งนี้ เราให้เวลาเป็นฟังก์ชันของประสิทธิภาพการผลิตของแรงงาน

๘) การสะสมทุนแบบทดแทนการนำเข้า เป็นการพัฒนาคตามแนวขยาย (extensive development) กล่าวคือ อัตราการเติบโตของภาคอุตสาหกรรมจะถูกกำหนดโดยการลงทุนเปิดโรงงานใหม่ ๆ เพื่อทำการผลิต มิได้เป็นผลมาจากการปรับปรุงการบริหารภายในโรงงาน และการพัฒนา

พลังการผลิตอย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนั้นโรงงานบางแห่งที่เบ้คขึ้นมา ก็ขาดความเชื่อมต่อกับอุตสาหกรรมสาขาอื่น ทำให้ไม่สามารถสร้าง production norm ที่มีเหตุผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขของการพัฒนาตามแนวลึก (intensive development)

ขณะเดียวกัน การอุตสาหกรรมแบบก่อภาวะให้กับภาคเกษตรก็สร้างความแตกต่างระหว่างภาคอุตสาหกรรมกับภาคเกษตร ซึ่งขยายตัวขึ้นเรื่อยๆ ภาคเกษตรได้กลายเป็นภาคล่าหลัง มีผลิตภาพต่ำ ซึ่งในระยะยาวแล้ว ความถ้อยพัฒนาของภาคเกษตรก็จะส่งผลเหนี่ยวรั้งการเติบโตของภาคอุตสาหกรรม

๑) นโยบายหลักกันให้เกิดอุตสาหกรรมแบบต่อเนื่องโดยการกำหนดให้มีการใช้วัตถุดิบในประเทศในการประกอบรถยนต์ในอัตราสูงขึ้น ๆ ในที่สุดแล้วปรากฏอยู่เสมอว่าชิ้นส่วนที่ผลิตขึ้นทดแทนภายในประเทศนั้น เป็นการนำเอาชิ้นส่วนย่อยซึ่งเป็นวัตถุดิบจากต่างประเทศ เพื่อประกอบเป็นชิ้นส่วนสำเร็จแล้วนับว่าเป็นวัตถุดิบในประเทศ บ่อยครั้งที่ชิ้นส่วนย่อยที่ส่งเข้ามีราคาแพง เพราะบริษัทแม่ในต่างประเทศ มักจะคงราคาของชิ้นส่วนสูงกว่ามูลค่าที่เป็นจริง เป็นวิธีหนึ่งของ การโอนกำไรไปต่างประเทศ ดังนั้น ถ้าพิจารณาโครงสร้างการนำเข้าในช่วงปี 2503 เป็นกันมา จะเห็นได้ว่า อัตราส่วนการนำเข้าสินค้าอุปโภคบริโภคจากร้อยละ 35 จากยอดรวมมูลค่าการนำเข้า ในปี 2503 เหลือเพียง ร้อยละ 11 ในปี 2524 ในขณะที่อัตราส่วนของสินค้าชั้นกลางและวัตถุดิบนำเข้าเพิ่มขึ้นจาก ร้อยละ 18 ในปี 2503 เป็น ร้อยละ 25 ในปี 2525 ส่วนสินค้าประเภทเครื่อง

จักร การนำเข้ายังคงอยู่ในระดับเดียวกับกับเมื่อปี 2503 คือ มีอัตราส่วนร้อยละ 25 ในปี 2524 ในขณะที่อัตราส่วนของสินค้าชั้นกลางและวัตถุดิบนำเข้าเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 18 ในปี 2503 เป็น ร้อยละ 25 ในปี 2524 ด้วยเหตุนี้ กลยุทธ์การพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้า ซึ่งมีวัตถุประสงค์ที่จะแก้ไขปัญหาค่าขาดดุลการค้า และลดการ "พึ่งพา" กับต่างประเทศกลับทำให้ประเทศยิ่งขาดดุลมากขึ้น การขาดดุลแทนที่จะมีสาเหตุมาจากการนำเข้าสินค้าสำเร็จรูป กลับกลายเป็นการขาดดุลจากการนำเข้าเครื่องจักร วัตถุดิบ และชิ้นส่วนประกอบ ในระยะยาวแล้ว การพัฒนาอุตสาหกรรมไทยจึงขาดความยืดหยุ่น เมื่อไรเกิดการตกลงของอำนาจในการสั่งซื้ออันสืบเนื่องมาจากความสามารถในการส่งออกลดลง ความสามารถในการนำเข้าสินค้าชั้นกลาง เครื่องจักร ฯลฯ จากต่างประเทศก็จะลดลงส่งผลให้การพัฒนาอุตสาหกรรมในประเทศ ซึ่งต้องพึ่ง inputs เหล่านี้ เพื่อการพัฒนาอย่างต่อเนื่องก็จะหยุดยั้งลงด้วย

ในที่สุดแล้ว การเติบโตทางเศรษฐกิจจะชะลอลง อัตราเงินเฟ้อและการว่างงาน ในระบบเศรษฐกิจมีแนวโน้มที่จะเพิ่มสูงขึ้น ขณะเดียวกันภาระหนี้สิน และการขาดดุลการค้า การได้กลายมาเป็นกระแสหลัก ดังจะเห็นได้ว่า คุุศลการค้าของไทยขาดดุลมากมายเป็นประวัติการณ์ในช่วงของแผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ 4 คือ ประมาณ 224,958.6 ล้านบาท หรือเพิ่มขึ้นเป็น 3.4 เท่าของการขาดดุลการค้าในช่วงของแผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ 3 ซึ่งขาดดุลเป็นจำนวน 65,235.3 ล้านบาท

การส่งเสริมการส่งออก หรือ

Export promotion

กลยุทธ์การพัฒนาอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้า (import Substitution) ซึ่งมีวัตถุประสงค์แต่เริ่มแรกที่จะแก้ปัญหาการขาดดุลการค้า และลดการ "พึ่งพา" กับต่างประเทศ ในที่สุดแล้วกลับทำให้ไทยขาดดุลมากขึ้น การขาดดุลการค้าแทนที่จะมีสาเหตุมาจากการนำเข้าสินค้าสำเร็จรูป ก็กลายเป็นการขาดดุลจากการนำเข้าสินค้าประเภทเครื่องจักร และกึ่งสำเร็จรูป การ "พึ่งพา" ทางเทคโนโลยีต่างประเทศก็มีแนวโน้มเพิ่มขึ้น

เพื่อบรรเทาปัญหาดุลการค้าขาดดุล รัฐบาลได้เข้ามาทำการ **ส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อการส่งออก** (export diversification) อย่างจริงจังมากขึ้น นอกจากกรเก็บพรีเมียมข้าวจะส่งผลกระทบต่อเกิดการกระจายการผลิตแล้ว รัฐบาลก็ได้ลดค่าเงินบาทเพื่อกระตุ้นการส่งออก ดังนั้น ตั้งแต่ปี 2513 เป็นต้นไป สัดส่วนของมูลค่าส่งออกได้ลดลง จากร้อยละ 33 ในปี 2508 เป็นร้อยละ 19 ในปี 2517 และร้อยละ 12.9 ในปี 2518 ในขณะที่การส่งออกของพืชไร่อื่น ๆ มีมากขึ้น เช่นข้าวโพด ปอ มันสำปะหลัง อ้อย ฯลฯ ในขณะเดียวกัน อุตสาหกรรมบางสาขาก็ได้เข้ามาทำการผลิตและแปรรูป สินค้าและบริการที่จะช่วยส่งเสริมการส่งสินค้าออกชั้นปฐมภูมิ เช่นอุตสาหกรรมสับประครกระป๋อง เป็นต้น

แต่การกระจายการผลิตเพื่อการส่งออก ก็ยังให้เห็นในด้านหนึ่งว่า รัฐบาลในประเทศทุนนิยม "ก๊อปปี้พัฒนา" จะถอยขึ้นต่อระบบทุนนิยมโลก และจะถูกกำหนดโดยกฎการทำงานของมัน เนื่องจาก รัฐบาล-ประชาชาติในประเทศทุนนิยม "ก๊อปปี้

พัฒนา" ประกอบรวมกันเข้าเป็น "ส่วนรอบข้าง" ของระบบทุนนิยมโลก โดยมีประเทศทุนนิยมศูนย์กลางครอบงำส่วนทั้งหมด รัฐบาลในประเทศ "ก๊อปปี้พัฒนา" จึงเป็นเครื่องมือสำคัญต่อการผลิตทดแทนชิ้นใหม่ของทุนในระดับโลก และในการดำเนินการผลิตเพื่อการส่งออกก็จะกลายเป็นระบบเศรษฐกิจแบบประจำวันของทุนนิยมในยุคจักรวรรดินิยม รัฐบาลคือ เครื่องมือในการกระจายความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบทุนนิยม และการผลิตแบบสินค้า ซึ่งจำเป็นต่อระบบการแบ่งงานทำในระดับโลก

การกระจายการผลิตเพื่อการส่งออก ซึ่งถูกกระตุ้นจาก "ปัจจัยภายนอก" จะมีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในภาคเกษตรที่สำคัญ 2 ประการ คือ

1) ต้นทุนการผลิตในภาคเกษตรจะเพิ่มขึ้น (ปรากฏการณ์นี้ เกิดขึ้นสอดคล้องไปกับการขาดลงของชนวนที่ดินส่วนที่ไร้ปลูกข้าวเพื่อการบริโภคภายในครัวเรือนเอง)

2) มีการเคลื่อนย้ายแรงงานในชนบทสูงขึ้น ค้างกับภาคอุตสาหกรรม การพัฒนาให้ภาคเกษตรก้าวหน้า (agricultural modernisation) กลับไม่ได้ก่อให้เกิดการลดลงของต้นทุนการผลิตด้วยสาเหตุ 2 ประการกล่าวคือ

ก) การนำที่ดินที่มีความสมบูรณ์น้อยเข้ามาใช้เพาะปลูกมากขึ้น จะมีผลให้ค่าเช่าที่ดินเพิ่มขึ้น นอกจากนั้น เมื่อชาวนานำเอาเทคโนโลยีใหม่ๆ โดยเฉพาะ ปุ๋ยเคมีมาใช้มากขึ้น ในขณะที่พวกเขายังขาดความรู้ในเรื่อง วิธีและปริมาณการใช้ ก็เป็นสาเหตุหนึ่ง ที่จะทำให้ค่าใช้จ่ายในการทำนาเพิ่มขึ้น ทำให้ชาวนาเนิรรายได้จากการประกอบอาชีพทางการเกษตรไม่เพียงพอที่จะนำเอาไปใช้จ่ายในครัวเรือน ซึ่งปรากฏว่า โดยเฉลี่ยทั้งประเทศใน

รายปีเพาะปลูก 2519/20 เกษตรกรมีรายได้สุทธิทางการเกษตรเท่ากับ 1,751.75 บาท ก่อนค่านี้นับแต่รายจ่ายในครัวเรือนกลับมีถึง 2,131.17 บาทก่อนค่านี้นับ ซึ่งสูงกว่ารายได้ถึง 372.42 บาท⁴⁸ การที่ชาวนาเป็นหนี้เงินจึงมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น

ข) ที่นาที่ใช้ในการเพาะปลูกข้าว เพื่อการบริโภคภายในครัวเรือนจะมีขนาดเล็กลงๆ ชาวนาจะต้องผลิตเพื่อตลาดก่อนและให้ตัวเองทีหลัง การพึ่งตนเองก็จะลดลง ขณะที่การผลิตทดแทนขั้นใหม่ของพลังแรงงานก็ต้องขึ้นต่อระบบตลาดมากขึ้น ซึ่งมีผลให้ต้นทุนการผลิตทดแทนขั้นใหม่ของพลังแรงงานในชนบทสูงขึ้น

ขณะเดียวกัน ความยากจน ซึ่งเกิดจากการแทรกเข้ามาของทุนนิยมในชนบท ก็ส่งผลกระทบต่อให้ประชากรส่วนหนึ่งอพยพ (ทั้งดาวและชั่วคราว) เข้ามาทำงานในเมือง เสริมกระบวนการเป็นเมือง (urbanisation) ให้มีลักษณะอนาธิปไตยมากขึ้น สร้างปัญหาสังคม และความต้องการพิธีธัญญาหารเพิ่มขึ้น แต่ความสามารถของภาค

เกษตรกรรมในการตอบสนองความต้องการธัญญาหารที่เพิ่มขึ้นก็ลดลง ต่างกับภาคอุตสาหกรรมซึ่งส่วนเกินที่ถูกผลิตขึ้นได้ถูกใช้ลงทุนไปเพื่อขยายการผลิตของภาคนั้น ส่วนเกินในภาคเกษตรกรรมกลับไม่ได้ถูกผนึกเข้าในลักษณะ Forward ของกระบวนการผลิตในภาคเกษตร⁴⁹ แต่ได้ถูกดึงไปจากภาคนั้น ซึ่งในที่สุดแล้ว การพัฒนาภาคเกษตรก็ต้องซบถลง และนโยบายการกระจายการผลิตเพื่อการส่งออกสินค้าขึ้นปรุ้มก็ล้มเหลวไปในที่สุด (ตารางที่ 6)

ความล้มเหลวของภาคเกษตรจะส่งผลกระทบต่อ 3 ประการ ดังนี้ คือ ก) การส่งธัญญาหารให้กับเมือง ซึ่งเป็นที่รวมศูนย์ของอุตสาหกรรมจะมีไม่เพียงพอ ขณะที่ประชากรพิธีธัญญาหารสูงขึ้นด้วย ข) จะเกิดการขาดแคลนวัตถุดิบพื้นฐานเพื่อมือนโรงงาน ซึ่งจะมีผลยับยั้งการเจริญเติบโตของภาคอุตสาหกรรม ค) รายได้จาก การส่งออกของผลผลิตทางการเกษตรจะลดลง กำลังในการส่งเข้า

ตารางที่ 6 : เปรียบเทียบอัตราเพิ่มเติมของผลผลิตต่อไร่ของพืชสำคัญบางชนิด

	อัตราเพิ่มเติม	
	2515-19	2520-24
ข้าว	-1.5	0.9
ข้าวโพค	3.1	-4.7
อ้อย	3.2	3.4
มันสำปะหลัง	1.3	-0.2
ปอแก้ว	5.4	0.5

ที่มา : สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร

(import capaty) สินค้าที่จำเป็นต่อการพัฒนา
อุตสาหกรรมก็จะลดลง

การพัฒนาอุตสาหกรรมทดแทนเพื่อ การส่งออก หรือ Export substitution : 2525-

4 การขาดดุลการค้า การขาดเงินอย่าง
หนักในช่วงปลายปีของแผน ๖ 4 เงินเพื่อและการ
ว่างงานสูง และการตกลงของอัตราค่าเพิ่มของ
อุตสาหกรรมส่งออกในรูปของภาวะถดถอยใน
ระบบการเงิน บังคับวิกฤตการณ์ของกระบวนการ
สะสมทุนแบบทดแทนการนำเข้า เป็นเหตุผลักดัน
ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงยุทธการพัฒนาศรษฐกิจ จาก
การสะสมทุนแบบทดแทนการนำเข้า (import
substitution) และการส่งเสริมสินค้าออกขั้นปฐม
(export promotion) เป็นการส่งเสริมการผลิต
ทดแทนเพื่อส่งออก (export substitution) คือ
เกิดการทดแทนผลิตผลเกษตรกรรมขั้นปฐมส่ง
ออกด้วยสินค้าอุตสาหกรรม อุตสาหกรรมแทนที่
จะผลิตเพื่อตลาดภายในก็ผลิตเพื่อตลาดภายนอก
เป็นหลัก รายได้ที่ได้จากการส่งออกนี้ ส่วนหนึ่ง
จะถูกนำไปใช้ซื้อสินค้าสำเร็จรูปต่างประเทศ เพื่อ
การบริโภคภายใน

ทฤษฎีนำของนโยบายนี้ก็คือ การแข่งขันเสรี
ตลาดเสรีจะเป็นตัวจัดสรรทรัพยากรแบบมีประ
สิทธิภาพที่สุด การปรัวรคของปริมาณและชีพलय
ในตลาดจะนำไปสู่ภาวะสมดุลย์ของระบบเศรษฐกิจ
แต่การอิงกับตลาดเสรี ในที่จริงแล้ว ก็มีวิกฤ
ประสงค์เพื่อก่อให้เกิดการเฉลี่ยให้ตกมาเท่ากัน
(equalisation) ของอัตรากำไร ซึ่งจะเป็นตัว

ซัดโรงงานที่ผลิตแบบไร้ประสิทธิภาพ ที่ผลิต
ด้วยต้นทุนสูงกว่าต้นทุนเฉลี่ยทางสังคมให้ออกไป
จากการแข่งขัน ดังนั้น การส่งเสริมการแข่งขัน
จะกระตุ้นโรงงานต่าง ๆ ให้หันมาสนใจปรับปรุง
ประสิทธิภาพการผลิตอยู่เสมอ ๆ เพื่อรักษาส่วน
ต่างของกำไร (Profit margin) ด้วยการนำเอา
เทคโนโลยีการผลิตใหม่ ๆ มาใช้ และมีการจัดระบบ
การผลิต และองค์กรการทำงานในโรงงานให้มี
คุณภาพ และมีเหตุมีผลขึ้น (rationalization)
คามทรณะของนักเศรษฐศาสตร์กลุ่มนี้ นโยบาย
การแทรกแซงของรัฐในกระบวนการผลิต ไม่
ควรจะเริ่มการคุ้มครองจากอุตสาหกรรมที่กำลังตก
ต่ำแล้วขยายไปสู่อุตสาหกรรมที่เข้มแข็ง แต่ควร
จะทำกลับกัน

ตั้งแต่ราวปี 2516 เป็นต้นมา ประเทศทุน
นิยม "ศูนย์กลาง" ต้องประสบกับวิกฤตการณ์
ทางเศรษฐกิจ ระบบการจัดองค์กรการทำงานใน
โรงงานแบบ Taylorism และ Fordism ถูกถ้อ
ถ้านจากสภาพแรงงานอย่างรุนแรง เพราะการ
แบ่งงานทำในโรงงานแบบแบ่งงานออกมาเป็นชิ้น
ย่อย ๆ และให้คนงานแต่ละคนสัดหักในการทำ
งานเฉพาะอย่าง คนงานที่เคยมีฝีมือก็ต้องไร้ฝีมือ
ในขณะที่ยังหัวขัวหนึ่ง ก็จะมีช่างจำนวนน้อยแต่
มีความชำนาญมาก นอกจากนี้ การนำหุ่นยนต์
มาใช้ในการผลิตบางคอนก็เป็นการเร่งจังหวะการ
ทำงานในโรงงานให้เร็วขึ้นมาก บัจเจกชนได้
กลายมาเป็นเครื่องจักร มีหน้าที่เพียงหยิบชิ้น
ส่วนประกอบให้ทันกับเวลาที่ Production line
เคลื่อนไป สิ่งนี้จะก่อความเฉื่อยชาและผลทางจิต
ใจในระยะยาว ทำให้คนงานขาดความเอาใจใส่

ต่อการงาน และค้ำค้ำยการชดเชองาน ซึ่งมีผลลบ
ต่อประสิทธิภาพในการผลิต

นอกจากนั้น การปรับค่าจ้างให้สูงขึ้นตามดัชนี
การครองชีพ ซึ่งเป็นมาตรการหนึ่งเพื่อสร้างตลาด
ระบายสินค้า ซึ่งจะก่อการพัฒนาแบบ intensive
accumulation ก็เป็นเหตุก่อความไม่ยืดหยุ่นของ
ค่าจ้าง ดังนั้น เมื่อประสิทธิภาพในการผลิตตกลง
แต่ค่าจ้างกลับไม่ตกตาม การแบ่งกันของมูลค่า
เพิ่ม (Value added) ระหว่างกำไรกับค่าจ้างจึง
ให้ประโยชน์กับคนงานมากขึ้น ดังนั้น เพื่อลดคั้น
ทุนการผลิต บรรษัทลงทุนต่างชาติจึงเคลื่อนย้าย
การลงทุนส่วนหนึ่งมายังประเทศด้อยพัฒนา เพื่อ
หาแรงงานราคาถูก แต่การลงทุนของต่างประเทศ
คราวนี้เป็นไปในรูปแบบใหม่คือ เป็นการเคลื่อนย้าย
ช่วงการผลิตบางตอน (Delocalisation of pro-
duction line) มาทำการผลิตในประเทศด้อย
พัฒนา ขั้นตอนการผลิตที่ถูกโยกย้ายมานี้ เป็น
ขั้นตอนที่ต้องใช้แรงงานมาก โดยไม่ต้องการแรง
งานที่มีความชำนาญมาก่อน

การเคลื่อนย้ายขั้นตอนการผลิตบางตอน
(Delocalisation-segmentation) มายังประ-
เทศด้อยพัฒนา “ส่วนรอบข้าง” จะมีผลให้ :-

(1) บรรษัทลงทุนต่างชาติสามารถปรับสภาพ
การผลิตได้อย่างพลิกแพลง เช่น จะมีการใช้เทค-
นิกการการผลิตที่ใช้แรงงานมากในบางช่วง เพื่อลด
คั้นทุนการผลิตในบางช่วงก็จะมีการใช้เครื่องจักร
มาก ทั้งนี้ เพื่อก่อให้เกิดการหมุนรอบ (rotation)
ของแรงงานในอัตราที่สูง (จ้าง ทำงานมาก และ
ปลดออกเร็วเมื่อแรงงานเสื่อมประสิทธิภาพ)

(2) ระบบการค้าระหว่างประเทศเปลี่ยนไป
คือแทนที่จะเป็นการซื้อขายสินค้าระหว่างประเทศ

กลับเป็นการค้าขายกันภายในบริษัท ในเครือเดียวก
กันระหว่างบริษัทแม่กับสาขา มีลักษณะเป็นการ
เก็บเอากำไร (captive commerce) เช่นการ
ผลิตรถยนต์ในอนาคต จะเป็นการแบ่งงานกันทำ
ในหลายประเทศ ชิ้นส่วนต่างๆของรถยนต์จะถูก
ผลิตจากส่วนต่าง ๆ ของโลก แล้วนำมาประกอบ
กันเข้าเป็นรถยนต์ “โลก” กลไกราคาจะเป็นตัว
ถ่ายเทกำไรจากสาขาสู่อุปบริษัทแม่

(3) หน่วยการผลิต ซึ่งใช้เครื่องจักรทันสมัย
คึกคักขึ้นก็คึกคักใหม่ก็จะถูกตั้งในประเทศ “ศูนย์
กลาง” และการผลิตแบบธรรมดาๆ จะถูกกระจาย
ตั้งในประเทศ “ส่วนรอบข้าง” แต่การกระจาย
การผลิตแบบทุนนิยม ไปในส่วนต่าง ๆ ของโลก
จะทำให้เกิดลักษณะการทำให้เป็นแบบเดียวกัน
(homogenization) ของวิธีการผลิต จึงมีการ
ใช้แรงงานไร้ฝีมือมากกว่าแรงงานที่มีฝีมือ

เราสามารถจำแนกอุตสาหกรรม (ในกลุ่ม
ที่มีพลวัตทั้งหลาย) ออกได้สองลักษณะคืออู-
สาหกรรมที่ต้องผลิตแข่งขันกับต่างประเทศ และ
อุตสาหกรรมที่ปลอดภัยจากการแข่งขัน

เนื่องจากได้ทวน และเกาหลีใต้เป็นคู่แข่ง
ชั้นที่ตัวถ่วงของสหรัฐ ในการผลิตเครื่องใช้ไฟฟ้า
และอิเล็กทรอนิกส์ นายทุนอเมริกันจึงใช้กลยุทธ์
“การสอยขั้นตอนการผลิตออกบางตอนเพื่อเคลื่อน
ย้ายเข้ามาทำการผลิตในประเทศด้อยพัฒนา”
(segmentation-delocalisation) และใช้การส่ง
สินค้าออกระหว่างบริษัทในเครือเดียวกันเป็นวิธี
เก็บเอากำไร (captive commerce) ในประเทศ
ไทย เราได้เห็นตัวอย่างนี้คืออุตสาหกรรมผลิตแผง
วงจรไฟฟ้า อุตสาหกรรมนี้ก่อตั้งขึ้นตั้งแต่ปี 2516
เป็นอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออกโดยเฉพาะ ร้อยละ

80 เป็นบริษัทในเครือของอเมริกา ผลผลิตทั้งหมดของแต่ละบริษัทจะส่งออกไปจำหน่ายให้บริษัทแม่แทบทั้งสิ้น แผลงวงจรไฟฟ้าใช้แรงงานมากมีการจ่ายค่าแรงถูก สำหรับประเทศไทย มีการนำวัตถุดิบ และชิ้นส่วนประกอบเข้ามาจากต่างประเทศถึงประมาณร้อยละ 99 ของมูลค่าวัตถุดิบทั้งหมด หรือคิดเป็นร้อยละ 63.03 ของมูลค่าผลผลิต มีการใช้วัตถุดิบภายในประเทศเพียงร้อยละ 1.67 ของมูลค่าผลผลิตเท่านั้น ซึ่งวัตถุดิบเหล่านี้บริษัทแม่เป็นผู้จัดส่งมาให้⁵⁰

การส่งออกแผงวงจรไฟฟ้า เริ่มเมื่อปี 2517 เป็นมูลค่า 154 ล้านบาท มูลค่าส่งออกของแผงวงจรไฟฟ้าเพิ่มขึ้นทุกปี กล่าวคือปี 2520 ส่งออก 1,145 ล้านบาท และปี 2523 เพิ่มขึ้นเป็น 6,135 ล้านบาท ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 4.6 ของมูลค่าการส่งออกรวมในปี 2523 เฉลี่ยแล้วมีอัตราการขยายตัวของ การส่งออกตั้งแต่ปี 2517-2523 เพิ่มขึ้นเฉลี่ยสูงถึงปีละ 69% แต่เนื่องจากลักษณะอุตสาหกรรมแผงวงจรไฟฟ้าในไทยมีลักษณะเป็นการประกอบต้องนำเข้าชิ้นส่วนวัตถุดิบจากต่างประเทศแทบทั้งสิ้น จากโครงสร้างต้นทุนการผลิตแผงวงจรไฟฟ้า ชิ้นส่วนนำเข้าจากต่างประเทศคิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 63.03 ของมูลค่าผลิตภัณฑ์รวม เมื่อหักมูลค่าการนำเข้าชิ้นส่วน 63.03% ด้วย นั่นคือมูลค่าการส่งออกสุทธิของแผงวงจรไฟฟ้าในปี 2523 จะเหลือเพียง 2,268.11 ล้านบาทเท่านั้น⁵¹ จะเห็นจากตัวอย่างที่ยกมาแสดงนี้ว่ามูลค่าเพิ่ม (Value-added) ของชิ้นส่วนที่ผลิตภายในประเทศมีน้อย และบรรษัทลงทุนระหว่างประเทศใช้วิธี transfer pricing ถ่ายเทกำไรจากบริษัทที่เป็นสาขาสู่อุปบริษัทแม่

ทางด้านจากกลยุทธ์การสะสมทุนแบบ import substitution สู่ export substitution จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ลักษณะ (ที่มา) ของกำไร ระหว่างการใช้นโยบายการพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้าชิ้นส่วน ชิ้นส่วนใหญ่ ของภาคอุตสาหกรรม จะมาจากการตั้งส่วนเกินจากภาคเกษตรกรรม แต่ในกลยุทธ์การพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก กำไรจะมาจากการใช้แรงงานที่มีการหมุนรอบสูง (จ้างทำงานมาก และในลักษณะ intensive และปลุกออกเร็ว) และการปรับปรุงโครงสร้างการผลิตให้มีเหตุผลขึ้น (rationalisation)⁵²

ระบบเศรษฐกิจเพื่อการส่งออกจะนำไปสู่การพัฒนาอุตสาหกรรม หรือ รั้งการพัฒนาอุตสาหกรรม

ต่อไปนี้จะขอลำดับลักษณะการปฏิรูปโครงสร้างอุตสาหกรรม ซึ่งกำลังถูกดำเนินไปเพื่อรองรับการสะสมทุนแบบเปิด

1) มีการโอนกิจกรรมการผลิตบางประเภทที่รัฐเคยผูกขาดมาให้เอกชนทำหรือเป็นการร่วมลงทุนกันระหว่างรัฐบาลกับเอกชน โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะไล่ทั้งรัฐวิสาหกิจ ซึ่งทำการผลิตแบบขาดประสิทธิภาพมาตลอด ทั้งนี้ มิได้หมายความว่า บทบาทของรัฐในเชิงเศรษฐกิจจะลดลงลงตรงกันข้าม การปฏิรูปโครงสร้างทางการผลิตจะต้องมีการแทรกแซงของรัฐในระดับสูง

2) ให้มีการขึ้นลงของราคาคาตามสภาวะปริมาณ และชีพพลายในตลาด ซึ่งจะเป็นตัวกำหนดทิศทางของการลงทุน

3) เปิดให้มีการแข่งขันเสรีโดยให้มีการส่งเข้าสินค้าสำเร็จรูปบางชนิด (รถยนต์เป็นต้น) มีการลดภาษีนำเข้าเป็นลำดับ เพื่อรื้อโครงสร้างความคุ้มครองของอุตสาหกรรมภายใน ซึ่งจะผลักดันให้อุตสาหกรรมภายในประเทศบ้านมาปรับปรุงประสิทธิภาพการผลิต

4) แก้ไขความได้เปรียบเสียเปรียบกันระหว่างทุนภายในกับทุนภายนอก ทำประเทศไทยให้เป็นพื้นที่เปิดสำหรับการหมุนเวียนของทุน ดังนั้น การจำแนกประเภทของทุนระหว่างทุนภายในกับทุนต่างชาติจะสูญเสียความหมายไป

5) มีการส่งเสริมระบบการรับจ้างการผลิต (subcontracting) เพื่อให้กระบวนการแบ่งงานกันทำตามความชำนาญ (Specialisation) แสดงบทบาทมากที่สุด

6) ปรับปรุงแก้ไขกฎต่าง ๆ เพื่ออำนวยความสะดวกให้กับผู้ผลิตเพื่อส่งออกปรับปรุงอัตราภาษีที่ต่ำของสินค้าสำเร็จรูปและชิ้นส่วนวัตถุดิบเพื่อลดอัตราการคุ้มครองจริงพื้นฐานภาษีการค้าของสินค้าเข้ากับสินค้าที่ผลิตในประเทศให้อยู่บนฐานเดียวกัน ผู้ผลิตส่งออกจะได้รับยกเว้นอากรขาเข้าและอากรขาออกทุกชนิด การคืนภาษี และการลดภาษี

7) ให้มีการส่งสินค้าบริโภคนิยมแบบดาวเข้า เพื่อแก้ปัญหาเงินเฟ้อภายในประเทศ

8) มีการสร้างความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดกับทุนการเงินระหว่างประเทศ (international finance capital) ซึ่งเป็นแหล่งสำคัญของเครดิต

9) จัดตั้งเขตเศรษฐกิจเพื่อการส่งออกขึ้น ระบบเศรษฐกิจเพื่อการส่งออกจะนำไปสู่การพัฒนาอุตสาหกรรม เพราะมันเป็นผลผลิตของ

การแข่งขันทำในระดับโลก ซึ่งกำหนดโดยประเทศทุนนิยม "ศูนย์กลาง" ก่อให้เกิดการกระจายของความสัมพันธ์แบบแรงงานรับจ้าง มีการขยายโครงสร้างพื้นฐาน และการก่อเกิดของเมืองซึ่งเป็นศูนย์รวมของแรงงาน รัฐบาลในประเทศทุนนิยม "ด้อยพัฒนา" สามารถปรับระบบการแบ่งงานทำกันนั้นเพื่อผลประโยชน์ของตน โดยผลักดันให้เกิดการบูรณาการเข้ากับระบบเศรษฐกิจโลก ซึ่งจะผ่านการก่อตั้งอุตสาหกรรมเบาซึ่งผลิตสินค้าบริโภคแบบธรรมดา อุตสาหกรรมผลิตสินค้าบริโภคแบบดาว และค่อย ๆ ขยายสาขามาเป็นอุตสาหกรรมสินค้าขั้นกลาง และอุตสาหกรรมหนักตามลำดับ

แต่ระบบเศรษฐกิจแบบส่งออก อาจจะเป็นตัวเร่งความเร็วของอุตสาหกรรมภายในประเทศ เพราะว่าการสะสมทุนนี้ต้องพึ่งพิงตลาดภายนอกเป็นสำคัญ ซึ่งเป็นตลาดที่มีความผันแปรสูง ถ้าเกิดเศรษฐกิจโลกตกต่ำก็จะส่งผลกระทบต่ออุตสาหกรรมภายในประเทศและต่อการทำงาน ฯลฯ นอกจากนี้ โลกของเศรษฐกิจโลกตกต่ำ กลยุทธ์การสะสมทุนแบบเบ็ดเตล็ดอาจจะไม่ได้ผล ดังจะเห็นได้ว่า ประเทศต่าง ๆ ในขณะนี้ได้เข้าทำการปกป้องตลาดภายในของตนด้วยการใช้มาตรการ protectionism ในรูปแบบต่าง ๆ เช่นการจำกัดโควตาการนำเข้า การควบคุมคุณภาพของสินค้านำเข้าอย่างเข้มงวด ฯลฯ ดังนั้น ในปัจจุบันประเทศเกาหลีก็เองก็ต้องหันเข้าพัฒนาตลาดภายในประเทศเพื่อการสะสมทุนจะได้ไม่ขาดตอนลง

การก่อตั้งเขตเศรษฐกิจเพื่อการส่งออก (Economic exporting zones) จะไม่ก่อผลเชื่อมโยงทางอุตสาหกรรม เพราะว่าเขตเศรษฐกิจ

นั้นเปรียบเสมือน enclave ไม่ค่อยมีความเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับเศรษฐกิจส่วนใหญ่ของประเทศ

นโยบายส่งเสริมการส่งออกจะนำไปสู่ความเจริญเติบโตของสถาบันการเงินธนาคาร ฯ มากกว่าภาคการผลิต จะสนับสนุนให้เกิดการเก็งกำไร ซึ่งจะมีผลลบต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมภายในประเทศ ซึ่งต้องการบรรยากาศที่มั่นคงและคาดคะเนได้

ระบบเศรษฐกิจแบบส่งออกจะส่งเสริมให้เกิดการรั่วไหลของกิมาน์ที่มีประสิทธิผล (Effective demand) ออกนอกประเทศทั้ง ๆ ที่กิมาน์ภายในก็มีไม่เพียงพอในระยะยาว จะทำให้ประเทศต้องขาดดุลการค้า เป็นหนี้สินมากขึ้น ดังกรณีประเทศบราซิลเป็นต้น ขณะเดียวกัน การส่งออกค่าสำเร็จรูปเข้ามากขึ้น ในที่สุดแล้วก็จะไม่พอใจให้เกิดการส่งออก

นโยบายส่งเสริมอุตสาหกรรมเพื่อส่งออกจะเป็นจริงได้หรือไม่ ขึ้นอยู่กับการต่อต้านจากนายทุนภายในประเทศ เพราะนโยบายส่งเสริมการส่ง

ออก โดยเฉพาะการรับช่วงการผลิต (subcontracting) จะเป็นตัวหวังเหนี่ยวความเจริญเติบโตของนายทุนภายใน

แต่การผูกประเทศเข้ากับระบบการแบ่งงานทำในระดับโลก กับการบูรณาการ (integration) เข้ากับระบบเศรษฐกิจโลกแม้จะมีความแตกต่างกัน แต่ก็เป็นตัวรกของทุนนิยมอยู่ดี คือ การผลิตมูลค่าส่วนเกินด้วยระบบแรงงานรับจ้าง โครงสร้างการสะสมทุนแบบเบ็ดโดยส่วนทั้งหมดก็คือ : ยึดชั่วโมงทำงานของกรรมกร ประกอบกับการทำงานแบบ intensive โดยเครื่องจักรทันสมัยจะเป็นตัวกำหนดจังหวะในการทำงาน → ค่าจ้างต่ำ → มีการจ้างงานเข้ามาใหม่มาก ขณะเดียวกันก็มีการปลดออกเร็วเมื่อพลังแรงงานนั้นสึกหรองก่อนครบกำหนดอายุใช้งาน → การหมุนรอบ (rotation) ของทุนและงานอยู่ในระดับสูง = ผลตอบแทนในการลงทุนรวดเร็ว และกำไรมาก และเงื่อนไขเหล่านี้จะเป็นไปได้ก็ภายใต้รัฐบาลแบบรวบอำนาจ (authoritative) ขึ้นเท่านั้น ●

เชิงอรรถ

1. สุธี ประศาสน์เศรษฐ “วิวัฒนาการระบบเศรษฐกิจไทยในรอบ 200 ปี” เศรษฐกิจไทย : การเปลี่ยนแปลงและการพัฒนา สำนักพิมพ์สร้างสรรค์ หน้า 43.
2. กมลศักดิ์ โคลกุล “เส้นทางแรงงานไทย” จุลสารธนาคารกรุงเทพ ฉบับที่ 1, 2526 หน้า 27.
3. พระบัญชาคุณ ปุณณะวิงโต “ทำไมจึงเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475” วารสารธรรมศาสตร์ ปีที่ 13 ฉบับที่ 1 มีนาคม 2527.
4. วารสารเศรษฐกิจ ธนาคารกรุงเทพเอจกิต ธันวาคม 2503 หน้า 12.
5. Charoenloet, C., “The evolution of Thailand's economy : 1950-60” Thai Watana-Panich Press Co., LTD, 1971, p. 117.
6. เพิ่งอ้าง หน้า 118.
7. Salama, P., “Endettement et disette urbaine” Critique de l'economie politique, Oct-Nov-Déc. 1983, pp. 1-18.

8. *Mathias, G., Salama, P.*, "d' Etat surdeveloppé : Des métropoles au tiers monde" Maspero, 1983 p. 36.
9. เฟื่องอ้าง หน้า 39.
10. ศิริบุรณันท์ เนาวรัตน์สุข และ เบญจรัตน์ นพคุณ การปรับโครงสร้างอุตสาหกรรมยานยนต์ สมาคมนักวิจัย มหาวิทยาลัยไทย พฤศจิกายน 2524 หน้า 2.
11. รายงานธนาคารโลก "ความก้าวหน้าและกลยุทธ์ของการพัฒนาอุตสาหกรรมในประเทศไทย" เศรษฐกิจไทย : การเปลี่ยนแปลงและการพัฒนา ศิวม ใจวิวัฒน์ บรรณาธิการ หน้า 277.
12. เกริกเกียรติ พิพัฒน์เสรีธรรม "วิเคราะห์ลักษณะการเป็นเจ้าของธุรกิจขนาดใหญ่ในประเทศไทย" สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หน้า 124.
13. เฟื่องอ้าง หน้า 365.
14. *Grou, P.*, "La structure financière du capitalisme multinational", Presses de la Fondation nationale de sciences politiques, 1983, p. 97.
15. *Le Nouvel Observateur* 18 au 24 mai 1984, pp. 62-66.
16. อัมมาร สยามวาลา "เสถียรภาพ การเงินเวียดนามโตทางเศรษฐกิจ และการกระจายรายได้ในประเทศไทย" สังกกับเศรษฐกิจ รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ บรรณาธิการ โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2519 หน้า 100-101.
17. รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ ระบบเศรษฐกิจไทย : ลักษณะและปัญหา สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2526 หน้า 32.
18. เกริกเกียรติ พิพัฒน์เสรีธรรม "การพัฒนาเศรษฐกิจกับควมมั่นคงแห่งชาติ" เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ ณ ห้องประชุมสารนิเทศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 27-28 กันยายน 2525 หน้า 27.
19. มติชน รายวัน 2 กรกฎาคม 2527.
20. รายงานธนาคารโลก, อ้างแล้ว หน้า 229.
21. โครงสร้างกำลังแรงงานในประเทศไทย ประจำปี 2524/2525 ฝ่ายวิชาการธนาคารแห่งประเทศไทย, 2525, หน้า 11.
22. เฟื่องอ้าง หน้า 13.
23. วิทยากร เขียงกล บัญชีพื้นฐานของชาวนาไทย สำนักพิมพ์สร้างสรรค์ หน้า 71.
24. รายได้ประชาชาติของประเทศไทย ฉบับ 14.ศ 2525 สำนักคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ หน้า 44.
25. *NESDB, 5 th Plan*, p. 257.
26. เมธี ครองแก้ว รัฐบาลกับช่องว่างทางรายได้ของประชาชน โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2523 หน้า 39.
27. วิวัฒน์ชัย อัครดาการ "การพึ่งพิงทุนต่างประเทศของระบบเศรษฐกิจไทย : กรณีศึกษาว่าด้วยหนี้ต่างประเทศและความช่วยเหลือต่างประเทศ" เอกสาร NIEO ครั้งที่ 14 หน้า 46.

28. *วังสรวดี ณะพรพันธุ์* อังแล้ว หน้า 124-125.
29. รวมประชาชาติ 7 กรกฎาคม 2527.
30. *Tanzer, Michael*, "Stealing Third World Resources," *Monthly Review*, Vol. 35, No. 11, April 1984, p. 30.
31. เพ็ญอาภา หน้า 31.
32. แอนสท์ อูเทรชท์ "แรงงานราคาถูกในประเทศไทย" โครงสร้างกับการเปลี่ยนแปลง สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ 2525 หน้า 164.
33. *วิวัฒน์ชัย อัครถาวร* อังแล้ว หน้า 67.
34. เพ็ญอาภา หน้า 47.
35. *วังสรวดี ณะพรพันธุ์* อังแล้ว หน้า 34.
36. *The Editors*, "Two Faces of Third World Debt" *Monthly Review*, Vol. 35, No. 8, January 1984, pp. 2-3.
37. รวมประชาชาติ 7 กรกฎาคม 2527.
38. *Tanzer, M.* อังแล้ว.
39. *ณรงค์ชัย อัครเศรณี และ ศิริกุล จงธนสารสมบัติ* การปรับโครงสร้างอุตสาหกรรมเครื่องใช้ไฟฟ้า สภาคณบดีวิทยาลัยมหาวิชายาลัยไทย พฤศจิกายน 2524 หน้า 23.
40. *จิระ หงส์ลดารมภ์* ประชากรกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ หน้า 13.
41. อังแล้ว หน้า 6.
42. *Bangkok Post* 22 February 1984.
43. *Castells, Manuel*, "The Urban Question : A Marxist Approach", Edward Arnold (Publishers) Ltd., 1979.
44. *ศิธร ไวกวีศรีวัฒน์* "การพัฒนาอุตสาหกรรมไทย" เศรษฐกิจไทย : โครงสร้างกับการเปลี่ยนแปลง สำนักพิมพ์สร้างสรรค์ กรุงเทพฯ.
45. *Aafietta, M.*, *Régulation et crise du capitalisme*, Calmann Levy, Paris 1976.
46. *Perin, J.*, อังแล้ว หน้า 25-27.
47. "ข้อมูลสถิติสำนักงาน การมีงานทำ เงินเดือน ค่าจ้าง" กองวางแผนประชากรและกำลังคน สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ มิถุนายน 2526 หน้า 5.
48. "รายได้รายจ่ายของเกษตรกร ปีการเพาะปลูก 2523/24" ฝ่ายวิจัยรายได้รายจ่าย และหนี้สินของเกษตรกร สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร เอกสารเลขที่ 9 กุมภาพันธ์ 2526. หน้า 33.
49. *Palloix., De la socialisation Maspero*, 1982.
50. *ณรงค์ชัย และ ศิริกุล*, อังแล้ว หน้า 47.
51. *ณรงค์ชัย และ ศิริกุล*, อังแล้ว หน้า 64.
52. *Salama T., Tissier P.*, *L' industrialisation dans le sous-developpement*, Maspero, 1982.